

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІЧНИЙ

Кафедра менеджменту і адміністрування

О. М. Лук'янова

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Конспект лекцій

Харків 2021

Лук'янова О. М. Міжнародні організації: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2021. – 76 с.

У конспекті лекцій послідовно подано основний матеріал з дисципліни «Міжнародні організації». Наводяться завдання, організаційна структура, економічні основи та механізми функціонування системи міжнародних організацій. Надано уявлення про повноваження, норми і правила діяльності міжнародних організацій. Велика увага приділяється вивченню історичних умов, причин створення, географічної сфери діяльності міжнародних організацій, еволюції їх форм, цілей, функцій, а також кола проблем, що розв'язують міжнародні організації. Відокремлено ролі і місця України в системі міжнародних економічних організацій.

Рекомендується для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 073 “Менеджмент” за першим (бакалаврським) рівнем усіх форм навчання.

Бібліогр.: 4 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри менеджменту і адміністрування 13 січня 2020 р., протокол № 6.

Рецензент

проф. О. Г. Кірдіна

ЗМІСТ

Лекція 1. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин	4
Лекція 2. Організація Об'єднаних Націй та міжнародне економічне співробітництво	18
Лекція 3. Міжнародні неурядові економічні організації	30
Лекція 4. Організації з регулювання в соціальній сфері	38
Лекція 5. Міжнародні організації у сфері регулювання світової торгівлі	43
Лекція 6. Міжнародні валютно-кредитні організації	54
Лекція 7. Група Всесвітнього банку	62
Лекція 8. Регіональні інтеграційні угруповання в Європі	69
Список літератури	76

Лекція 1

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1 Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій

Міжнародні економічні відносини реалізуються через їхніх суб'єктів. До суб'єктів належать підприємства, фірми, держава, приватні особи, транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, а також міжнародні організації. Особливістю міжнародних організацій як суб'єктів системи міжнародних економічних відносин є те, що вони, поряд з державними органами, є регуляторами цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулювальні функції на наднаціональному рівні. Як регулятори міжнародні організації мають великий вплив на розвиток і спрямованість міжнародних відносин, оскільки залучають в упорядкований процес чимало держав. По суті, майже немає у світі держави, яка не була б членом якоїсь організації; більшість країн залучена відразу до декількох організацій.

Міжнародна організація — це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил та процедур і діяльність яких виходить за національні кордони [1].

Утворення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед чинників, що ведуть до їхнього виникнення, основні: міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні відносини між країнами, глобалізація міжнародних відносин.

Міжнародний поділ праці зумовлює спеціалізацію країн на виробництві певних товарів та послуг, обмін продуктами, а також неминуче приводить до міжнародного кооперування. Зростання міжнародних потоків товарів, послуг, чинників виробництва, що особливо стало відчутним із середини ХІХ ст., викликає потребу в регуляторах, які запобігли б тенденції перетворення цього процесу на хаотичне явище і водночас підсилили б його темпи. У

XX ст. процес міжнародного поділу праці суттєво поглиблюється, що пов'язано з науково-технічною революцією. Це поглиблення, зокрема, виявляється в переміщенні акценту від поділу праці загального типу до часткового і поодиначного типів. Якщо раніше міжнародний поділ праці виявлявся переважно у формі міжнародної торгівлі, то тепер він дедалі більше охоплює сферу виробництва. Спеціалізація країн на технологічних операціях, деталях, вузлах, агрегатах сприяє встановленню стійких зв'язків між підприємствами різних країн, спонукаючи, таким чином, їх до виробничої кооперації.

Міжнародний поділ праці у своїй вищій фазі супроводжується економічною інтеграцією, яка особливо проявляється на регіональному рівні. Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами. Внутрішньою суттю інтеграції є процес формування спільного світогосподарського простору, сфери підприємництва, що виходить за національні кордони і в межах якої діють єдині економічні, технологічні, правові, соціально-культурні вимоги до суб'єктів виробничої та комерційної діяльності. Інтеграційні процеси охоплюють насамперед країни досить високого рівня розвитку, які мають розвинуті взаємні економічні відносини. Компактна розташованість країн в одному регіоні, спільні історичні, культурні умови розвитку надають додаткового імпульсу інтеграції їх в єдине економічне утворення. Міжнародна економічна інтеграція набула швидких темпів у другій половині XX ст. У новому столітті вона поширюється як територіально, охоплюючи нові країни й регіони, так і особливо вглибину, втягуючи практично всі галузі світової економіки – виробництво товарів та послуг, торгівлю, валютно-кредитну сферу, а також інформаційне середовище, науку, культуру тощо [5].

Міжнародна економічна інтеграція розвивається від найпростіших форм і рівнів до більш складних і досконалих, переходячи з одного щабля до вищого. Але на кожній стадії розвитку інтеграції настає момент, коли «природний перебіг» процесу починає гальмуватися через невдосконаленість організаційних форм інтеграції або навіть через їхню відсутність.

Відбувається це з таких причин: чисельне зростання й ускладнення міжнародних зв'язків, які не завжди узгоджуються в масштабі світового господарства; неузгодженість зовнішньоекономічної політики держав, які піклуються про свої власні інтереси. За таких обставин виявляється потреба в організаціях, які розробляли б «правила гри» для суб'єктів міжнародних відносин, відповідні для кожного ступеня розвитку інтеграції. Дотримання державами певних норм і принципів міжнародної діяльності, які встановлюються на рівні міжнародних організацій, сприяє вирішенню протиріч, що стають на перешкоді інтеграції, і надає нового імпульсу її розвитку. Кожному ступеню розвитку інтеграції відповідає своя форма міжнародної організації. Так, на регіональному рівні, найпростіша форма організації – це зона преференційної торгівлі; вона утворюється на початковій стадії інтеграції. Найвищою стадією інтеграції, яка є на сьогодні, є економічний союз.

Міжнародна економічна інтеграція стимулюється поширенням дії транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, які, у свою чергу, є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці. ТНК і ТНБ начебто «стягують у вузли» міжнародну економіку, перетворюючись на її своєрідні «нервові центри». Об'єктивно транснаціональні корпорації сприяють формуванню організаційної структури міжнародних економічних відносин, оскільки зосереджують регульовальні функції на транснаціональному рівні.

Неабияку роль у формуванні системи міжнародних організацій відіграє політичний чинник. Вирішити багато політичних проблем протягом історії людства державні діячі намагалися утворенням союзів держав, блоків, пактів. Найчастіше такі міждержавні утворення мали переважно військову спрямованість і розпадалися зі зміною політичної ситуації у світі. І нині є міжнародні організації оборонного характеру (НАТО) або такі, де переважає політична мета (Рада Європи, Ліга арабських держав). Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), яка проголошувала основним завданням економічну інтеграцію соціалістичних країн, все ж таки залишалася політичною організацією, оскільки інтеграційні процеси гальмувалися неринковим характером економічних відносин у рамках соціалістичної системи [6].

Серед чинників формування й розвитку системи міжнародних організацій останнім часом дедалі більшого значення набувають глобальні проблеми сучасності. Вони охоплюють увесь світ або значну його частину і не можуть бути вирішені кожною країною поодиноці. До них належать проблеми обмеженості природних ресурсів, екологічна, демографічна, роззброєння, продовольча проблема.

Природно-ресурсний потенціал нашої планети загалом досить потужний і далекий від вичерпання. Але щодо окремих видів ресурсів і галузей їх використання ситуація неоднакова. Запаси деяких важливих для людства природних ресурсів обмежені і не відтворюються. Це стосується насамперед паливно-енергетичних ресурсів, а точніше – органічного палива (нафти, газу, вугілля, торфу, сланців). Темпи їх видобування залишалися високими протягом усього ХХ ст. й не знизились на початку ХХІ ст. Вичерпання нафти і газу може здійснитися в межах декількох десятиліть. По суті, вичерпані майже всі земельні ресурси, придатні для сільського господарства; мало того, площа придатних земель щороку скорочується внаслідок ерозії та засолення ґрунтів. Зменшується й площа лісів, незважаючи на деяке відтворення за рахунок штучного насадження в Європі і Північній Америці тощо.

Гострота природно-ресурсної проблеми полягає в тому, що основна маса корисних копалин, деревини і деяких інших ресурсів споживається не там, де вони видобуваються. На індустріально розвинуті країни припадає споживання 85–90 % сумарної більшості видів корисних копалин, хоча в їхніх надрах зосереджено менше половини світових запасів мінеральної сировини. Отже, центральною проблемою у використанні природних ресурсів є їх справедливий розподіл, при цьому маємо на увазі не лише оптимальне задоволення потреб у ресурсах, а й недискримінаційні ціни на них, усунення монополізації видобутку й продажу найважливіших ресурсів. Вирішити ці питання таким чином, щоб задовольнити власників і споживачів ресурсів суто ринковими методами дуже важко, або навіть неможливо. Ось тут і потрібна регулювальна роль міжнародних організацій, які встановлюють «правила гри» з максимальним урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін. Так, Європейський Суд установив особливі відносини з групою

асоційованих країн, що розвиваються. Ці відносини закріплені Ломейськими угодами і передбачають, зокрема, поставки в країни ЄС сировини за цінами, вигідними для обох сторін [3].

Проте не завжди вдається об'єднати інтереси власників і споживачів, особливо якщо йдеться про країни з різним рівнем розвитку. В такому разі власники ресурсів (найчастіше – країни, що розвиваються) утворюють міждержавні організації картельного типу, спрямовані на встановлення «справедливих» цін на той чи інший ресурс. Найяскравішим прикладом такого типу організацій є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК).

Природно-ресурсна проблема тісно пов'язана з проблемою екологічною. Темпи вичерпання компонентів природного середовища настільки зросли, що екологічні системи (екосистеми) не завжди можуть відновити свою динамічну рівновагу, і це призводить до екологічних криз і навіть катастроф. Досить згадати забруднення Великих озер Північної Америки, Дунаю, вмирання Аралу, нарешті, чорнобильську катастрофу. Поширюється забруднення Світового океану, насамперед нафтою та нафтопродуктами. Швидко скорочуються ліси екваторіальної та субекваторіальної зон, особливо Амазонії.

Викид шкідливих речовин у довкілля у ХХ ст. набув таких величезних обсягів, що спричинив екологічні зрушення глобального характеру, тобто такі, що охоплюють географічну оболонку в цілому.

До них насамперед належать збільшення в атмосфері вуглекислого газу, що породжує парниковий ефект, та потоншення озонового шару. Ці явища можна подолати тільки спільними зусиллями багатьох країн. Далі, є ще один прояв екологічного негаразду глобального масштабу – це перенесення вітрами забруднених повітряних мас на великі відстані. Характер напрямків повітряних потоків такий, що, наприклад, Канада отримує з території США значно більше забруднювальних речовин, ніж сама викидає в атмосферу. З Центральної Європи тисячі тонн шкідливого бруду прямують з вітрами у Скандинавію. Дунай збирає відходи підприємств чи не з половини Європи і несе їх у Чорне море до берегів України.

Такі проблеми жодна країна, навіть економічно потужна, вирішити сама не зможе. Тому заклики до спільних дій у справі

охорони довкілля лунають усе гучніше, особливо з другої половини ХХ ст. В ООН постійно діє Програма з дослідження довкілля (ЮНЕП). Найвпливовішою неурядовою організацією, що активно вивчає екологічні проблеми, є Римський клуб. Крім того, завдання про охорону довкілля міститься в програмах діяльності багатьох регіональних міждержавних організацій (ЄС, СНД та ін.) [3].

Ще однією глобальною проблемою, що загострилась із середини ХХ ст., є швидке зростання населення земної кулі. Якщо на початку сторіччя воно становило 1,5 млрд люд., у 1950 р. – 2,5 млрд, то на початок 2000 р. вже перевищило 6 млрд люд. Тобто за першу половину сторіччя воно збільшилося на 1 млрд, а за другу – на 3,5 млрд. Темпи зростання населення високі в цілому, але дуже нерівномірні за регіонами. Так, у Західній Європі, Північній Америці, Японії, Австралії, Новій Зеландії (тобто в розвинутих країнах) за другу половину ХХ ст. чисельність населення зросла в 1,5 разу, в Східній Європі і колишньому СРСР – в 1,6, а в Африці – в 3,3, Латинській Америці – в 3 і в Азії – в 2,5 разу. Отже, частка країн, що розвиваються, в населенні планети зросла з 2/3 до 4/5. Високі темпи зростання населення країн, що розвиваються, зумовлюються високим рівнем народжуваності. Водночас у багатьох країнах зберігається значна смертність і низька тривалість життя; в деяких країнах Африки вона становить лише 35–45 років. У найбідніших країнах спостерігається низький рівень писемності дорослого населення і кваліфікованості працівників.

Отже, країни, що розвиваються, відчують демографічний тиск набагато вищий, ніж розвинуті країни. Це об'єктивно спонукає прагнення до міграції з бідних країн до багатих. Але на шляху міграційних потоків постає чимало перешкод, які встановлюють уряди розвинутих країн, щоб запобігти зайвій конкуренції для працівників своїх країн й уникнути небажаних змін етнічної структури свого населення. Таким чином, глобальні демографічні процеси потребують ретельного, всебічного регулювання на міжурядовому рівні. Найбільше уваги демографічним проблемам приділяється органами ООН. Тут утворена спеціальна функціональна комісія з народонаселення й

розвитку. Крім того, при ООН існує ряд фондів, центрів, агентств, що займаються різними аспектами демографічних процесів: Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН з населених пунктів (ХАБІТАТ), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та ін. Демографічні проблеми також перебувають у центрі уваги Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Для багатьох країн першочерговою проблемою залишається продовольча. Низький рівень продуктивності праці, нестача коштів, малоземелля, відносна перенаселеність призводять до хронічного недоїдання, а то й голоду мільйонів людей у світі. Наприкінці ХХ ст. їхня кількість становила 750 млн люд. Проте перспективи тут на найближчі роки не дуже обнадійливі. За останнє десятиріччя ХХ ст. споживання пшениці на душу населення в світі скоротилося на 10 %. Починаючи з 70-х років, виробництво продовольства на душу населення в Африці щороку скорочується на 1 %. За останні 30 років минулого сторіччя середньодушовий розмір ВВП у найменш розвинутих країнах скоротився на 5 %, а в таких країнах, як Гаїті, Мадагаскар, Нігер, реальний ВВП впав до 40–50 %. У цих умовах стає необхідним об'єднання зусиль народів світу для допомоги найслабшим країнам. Можна беззаперечно стверджувати, що без продовольчої допомоги світового співтовариства країнам зони Сахелю (північна савана) та Східної Африки в 70–80-х роках тут від голодної смерті загинули б мільйони людей. Найбільш ефективною є допомога продовольством, що здійснюється спеціалізованими організаціями системи ООН. Це – Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), Світова продовольча програма (СПП), Світова продовольча рада та деякі інші.

Означені вище чинники діють у сукупності, взаємодії, підсилюючи один одного, і спонукають світове співтовариство до узгодженої співпраці. Найголовнішою, узагальнювальною умовою утворення міжнародних організацій є інтернаціоналізація світової економіки і виникнення світового господарства. Світове господарство можна визначити як сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільним чинником виробництва. На його основі формується міжнародна економіка, поглиблюються міжнародні економічні відносини.

Інтернаціоналізація світової економіки – це сукупність міжнародних відносин, що ґрунтуються на інтернаціоналізації

виробництва, яке утворюється внаслідок міжнародного усупільнення виробництва в процесі міжнародного поділу праці. З другої половини ХХ ст. інтернаціоналізація світової економіки дедалі більшою мірою виявляється в міжнародній економічній інтеграції. Але, як ми вже знаємо, інтеграція може тільки тоді ефективно поширюватися, коли вона зміцнюється колективною політичною волею учасників цього процесу. Отже, інтернаціоналізація світової економіки супроводжується і політичними актами, серед яких утворення міжнародних організацій посідає чільне місце [14].

2 Типологія міжнародних організацій

На початку ХХІ ст. кількість міжнародних організацій уже вимірюється тисячами. Вони дуже різноманітні за складом учасників, метою, функціями, місцем в інституційному середовищі міжнародного бізнесу та впливом на міжнародні відносини. Найчисленнішими є неурядові міжнародні організації, яких налічується близько 20 тисяч. Значно менше міждержавних організацій, а саме близько 3 тисяч, і їхня кількість зростає чи не щороку. Таке розмаїття організацій ускладнює їх класифікацію та виокремлення їх типів за якоюсь однією схемою. Типологія міжнародних організацій відображає такі аспекти, за якими аналізується суть і діяльність організацій. Тобто існують певні критерії визначення типу організації залежно від того, в якому аспекті ми маємо намір її розглядати.

Основні критерії типології міжнародних організацій [14]:

- членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус організації;
- географічне поширення;
- функціональна спрямованість;
- характер діяльності.

За складом членів і юридичним статусом організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на підставі офіційних урядових угод між країнами. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі міждержавні угоди називаються двосторонніми, або білатеральними; вони ще не утворюють організації у звичайному розумінні. Якщо узгодження

багатостороннє, то дії країн мають інституційний характер, і формується організація як інституційна одиниця міжнародних відносин. Різновидом цього типу організацій є міждержавні економічні організації (МДЕО). Прикладів міждержавних організацій чимало: ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.; серед МДЕО – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та ін. У роботі міждержавної організації бере участь офіційний представник уряду країни-члена; відповідальність за його дії несе уряд країни. Отже, представник країни в організації відстоює не свою власну точку зору, а узгоджену на відповідному рівні позицію свого уряду. Наприклад, якщо член Ради Безпеки ООН голосує за певну резолюцію, то це означає, що його на таку дію уповноважили вищі урядові інстанції (президент, прем'єр-міністр, міністр закордонних справ). А свої якості фахівця, свій хист, інтелект представник країни проявляє в умінні переконати інших членів організації в правильності позиції свого уряду з того чи іншого питання.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Наприклад, до Римського клубу на індивідуальній основі входять видатні вчені світу; як правило, вони не є членами уряду у своїх державах, і уряд їх не уповноважує (принаймні формально) відстоювати офіційну точну зору. Тому члени неурядових організацій мають значно більше свободи у своїх діях, вони можуть висловлювати свою думку, незважаючи на позицію свого уряду. Це зумовлює гнучкість і оперативність в обговоренні багатьох проблем і прийнятті відповідних рішень. Але уряд не несе відповідальності за дії свого громадянина – члена неурядової організації. Якщо в МДЕО прийняте рішення зобов'язує (цілком або певною мірою) уряд до його виконання, то рішення неурядових організацій уряд може тільки взяти до уваги або навіть ігнорувати. Втім, неурядові міжнародні організації мають досить сильний вплив на міжнародні відносини. Наприклад, Лондонський клуб, що є консультативним комітетом найбільших приватних банків світу, часто ефективно вирішує питання про кредитування або реструктуризацію боргу тієї чи іншої країни у випадках, коли уряд неспроможний упоратись із ситуацією. Значна кількість

неурядових організацій функціонує в економічній сфері. Це міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). Найвідоміші з них – Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний кооперативний альянс, Світова конфедерація праці.

За географічним поширенням міжнародні організації поділяються на глобальні та регіональні. Глобальні організації об'єднують країни або інші суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони розташовуються. Найяскравішим прикладом такого типу є Організація Об'єднаних Націй, яка об'єднує переважну кількість країн нашої планети. До глобального типу можна віднести також Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світову організацію торгівлі (СОТ), Червоний хрест, Римський клуб, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші. Поняттю «глобальний» у цьому разі тотожний термін «трансрешіональний».

Решіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші. Іноді регіон являє собою досить велику територію, яка може вийти за межі однієї частини світу або континенту. Наприклад, до НАТО входять країни Західної Європи, Центральної Європи та Північної Америки, до СНД – країни Східної Європи та Азії, до асоціації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) – країни навіть чотирьох континентів: Азії, Північної Америки, Південної Америки, Австралії; зв'язувальним, стрижневим елементом тут є Тихий океан, до якого обернені або економічно тяжіють країни-члени. Об'єднувальним елементом для НАТО є Північна Атлантика, для СНД – територія колишнього СРСР. Саме прив'язка до якогось певного простору є відмітною рисою регіональних організацій.

Є випадки, коли до регіональної організації включаються країни, що належать до іншого регіону. Наприклад, до Плану Колombo із спільного розвитку в Південній і Південно-Східній Азії входять не тільки країни цього регіону, а й Австралія і США.

Проте організація все ж таки залишається регіональною. Справа в тому, що План Коломбо (утворений у 1950 р.) спочатку являв собою сукупність колишніх азійських колоній і домініонів Великої Британії; ось чому тут опинилась і сама метрополія і домініони – Австралія, Канада, Нова Зеландія. США, які стали членом організації трохи пізніше, опинилися тут внаслідок посилення свого політичного та економічного впливу в регіоні. Згодом Велика Британія і Канада вийшли з організації.

За функціональною спрямованістю організації поділяються на організації загальної компетенції і спеціальної компетенції.

Організації загальної компетенції у своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямів. Безпрецедентною тут є ООН, діяльність якої простягається у сфери: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань, консультативні, науково-дослідні, регулювальні, технічної допомоги та багато ін. Більшість регіональних організацій, особливо утворених у процесі економічної інтеграції, також багатофункціональні. Наприклад, функції ЄС мають широку розгалуженість; вони охоплюють регулювання економіки в цілому, митне регулювання, сферу кредиту, валютний ринок, міграційну політику, узгодження зовнішньої політики і таке ін.

До організацій спеціальної компетенції належать міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, а решта (якщо вони є) – допоміжні. Найчастіше це стосується організацій у сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективного реалізації товару, наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Світової організації торгівлі (СОТ); функцією Світової туристської організації є сприяння розвитку міжнародного туризму.

Монофункціональних організацій чимало є серед неурядових; так, Лондонський клуб призначено для кредитного регулювання, Римський клуб – для розроблення соціальних та екологічних проблем і поширення знань про них. Міжнародна торговельна палата головною функцією має захист приватних підприємців у міжнародних економічних відносинах.

Рідко буває так, щоб організація мала тільки одну функцію. Отже, префікс «моно» децю умовний і означає, що якась функція є домінуючою. Але навіть і з цим застереженням не завжди

можна беззаперечно віднести організацію до того чи іншого типу. Наприклад, Міжнародний валютний фонд або Всесвітній банк начебто проголошують головну функцію вже самою своєю назвою. Проте у відповідних сферах своєї діяльності ці організації мають стільки функцій, що головну з них визначити не так уже й легко. Так, МВФ виконує такі функції: регулювання системи міжнародних розрахунків; нагляд за станом міжнародної валютної системи; надання короткострокових і середньострокових кредитів; випуск міжнародних резервних активів (СДР); надання консультацій з питань міжнародних фінансів тощо.

За характером діяльності міжнародні організації поділяються на універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та ін. Характер організацій тісно пов'язаний з функціями, які вони виконують, особливо з домінуючою.

Універсальною міжнародною організацією є ООН, яка виконує функції регулювання й нагляду в найважливіших сферах людської діяльності. До універсального типу наближається Європейський Союз, у діяльності якого різноманітні економічні функції доповнилися політичними (спільне громадянство, узгоджена зовнішня політика, спільний парламент тощо).

Політичні організації поєднують країни, для яких політична мета об'єднання є визначальною. Наприклад, Ліга арабських держав головною метою передбачає захист інтересів арабських країн у світі, координацію діяльності для підвищення добробуту, для зміцнення політичної і культурної єдності країн-членів, узгодження дій у воєнній сфері. Схожу мету має Організація Ісламська конференція, але в основу її політичної діяльності покладено не національну, а конфесіональну солідарність. Політичний характер має Організація африканської єдності (ОАЄ), хоч серед її цілей є й економічні. У Європі також діють міжнародні організації, в яких політична функція є головною. Це Західноєвропейський союз (ЗЄС), Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Організації воєнного, або оборонного, характеру тісно пов'язані з політичним типом організацій. Так, Західноєвропейський союз є військово-політичною організацією. Маастрихтською декларацією (1991) його визначено як «оборонну складову» Європейського Союзу (ЄС), проте ці дві організації поки що діють як самостійні. Суто воєнними за характером є Північно-

Атлантична оборонна організація (НАТО), колишня Організація країн Варшавської угоди.

За умовами участі в членстві міжнародні організації поділяються на відкриті й закриті. До відкритих організацій може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації. До закритих організацій нових членів приймають тільки за запрошенням засновників організації.

У системі міжнародних організацій велика частка належить економічним організаціям. Розвиток міжнародних відносин, поглиблення міжнародного поділу праці, міжнародна економічна інтеграція приводять до того, що вплив економічних відносин стає дедалі вагомішим на інші сфери міжнародного співробітництва. Серед цілей більшості регіональних організацій співробітництво в економіці так чи інакше задеклароване. В ООН великий блок організацій, що відають суто економічними проблемами, підпорядкований Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП): 9 функціональних комісій, 5 регіональних комісій і 18 спеціалізованих закладів (серед останніх МВФ, Всесвітній банк, ФАО та ін.).

Міжнародні економічні організації поділяються на загально-економічні та спеціалізовані. Загально-економічні відають широким спектром економічних проблем. До них належать ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та ін. Спеціалізовані економічні організації зосереджують увагу на вузькому колі проблем, проте багатьом з них належить суттєва роль у міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Всесвітній банк, МВФ, Світова організація торгівлі, Світова туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилися внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за ступенем інтеграції. Основні рівні, або шаблі, регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий щабель інтеграції. На цьому етапі держави, що входять до зони, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також ряд організацій Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відрізняється тим, що держави-учасниці усувають між собою торговельні бар'єри, мито скасовується на більшість товарів. Але щодо третіх держав, що не входять до зони, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня належать, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та деякі інші. Проте не всі фахівці з міжнародної інтеграції виокремлюють зону преференційної торгівлі в самостійний щабель; на думку деяких з них, першими щаблем інтеграції є саме зона вільної торгівлі. Однак ретельний аналіз визначає відмінності між цими двома типами.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів у торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо країн; це означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів у торгівлі з іншими державами. На стадії митного союзу є країни Європейського економічного співробітництва в перше десятиліття утворення організації (1958–1968). Близько до поняття митного союзу підходять деякі латиноамериканські інтеграційні об'єднання ЛААІ, МЕРКОСУР. Митний союз утворено між Росією, Білоруссю і Казахстаном, дія якого починається з 2010 р.

Спільний ринок – це вже високий рівень інтеграції. Не тільки товари просуваються без перешкод крізь кордони; знято бар'єри для руху робочої сили, послуг, капіталів. Швидко розвиваються і поглиблюються інтеграційні зв'язки, здійснюється спільна, узгоджена економічна політика. Цей тип інтеграції був притаманний Європейському економічному співробітництву (ЄЕС) в 1969–1992 рр. Саме ця організація здобула неофіційну назву «Спільний ринок».

Економічний союз завершує структурну побудову економіки організації як єдиного інтеграційного об'єднання. На цьому етапі здійснюється єдина валютна політика, запроваджується спільна валюта, єдиний емісійний центральний банк. На цьому етапі перебуває Європейський Союз з 1992 р. (після укладення Маастрихтської угоди). Логічним завершенням повної економічної інтеграції має стати політичний союз, на порозі якого стоїть ЄС і який уже частково реалізується.

Лекція 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

1 Цілі та принципи діяльності ООН

Організацію Об'єднаних націй – ООН (United Nations – UN, United Nations Organization – UNO) було утворено в 1945 р. Дата ратифікації її Статуту – 24 жовтня – відзначається як День ООН. Засновниками були 51 держава, серед яких і Україна. Зараз у складі ООН налічується 192 країн-учасниць з 234 країн світу. Решта країн не є членами ООН переважно через те, що вони не повністю незалежні (наприклад Фарерські Острови, Норфолк, Мідуей та ін.). Деякі держави не приєдналися до ООН з принципових міркувань, оскільки, на думку їхніх урядів, це може порушувати їх конституційний статут неприєднання. До них належать Ватикан і Швейцарія; але й вони мають в ООН своїх спостерігачів. Крім них, статусу спостерігачів надано деяким організаціям (Європейський Союз, Організація африканської єдності, Організація Ісламська конференція, Міжнародний комітет Червоного хреста та ін) [6].

Членами ООН можуть стати миролюбні держави, які беруть на себе зобов'язання згідно із Статутом ООН. Нові члени приймаються рішенням Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки.

Офіційними мовами в ООН прийняті: англійська, російська, іспанська, французька, китайська, арабська; робочими мовами, що вживаються в повсякденній роботі, є англійська і французька.

За типологічною класифікацією ООН – глобальна, універсальна, багатофункціональна, міждержавна організація.

Головною метою під час утворення ООН передбачалося збереження миру в усьому світі, запобігання воєнним конфліктам. Але поступово поле діяльності Організації розширювалось, охоплюючи інші напрями міжнародного політичного співробітництва, економічні й соціальні відносини, культуру, науку, екологію тощо. Можна з певністю твердити, що зараз немає такої сфери в міжнародних відносинах, яка була б поза увагою ООН. При цьому найдинамічнішим виявилось розширення компетенції ООН саме в соціально-економічній сфері.

Переважна більшість програм, комісій, спеціалізованих закладів, фондів Організації спрямована на регулювання економічного співробітництва між її членами. Серед спеціалізованих закладів є потужні організації, які беззаперечно керують сьогодні найважливішими сферами міжнародної економіки, – МВФ, Всесвітній Банк, Світова організація торгівлі. У структурі ООН є органи, що регулюють міжнародні економічні відносини на галузевому рівні (ЮНІДО, ФАО, ІКАО та ін.), й такі, що координують співробітництво між країнами на регіональному рівні (регіональні комісії ЕКОСОР).

Чим глибше розвивається міжнародний поділ праці, тим тіснішими й різноманітнішими стають міжнародні економічні відносини, тим складнішою й розгалуженішою стає структура ООН. Виникають нові напрями діяльності, нові органи, програми, фонди. ООН своєчасно реагує на політичні й економічні зрушення, що відбуваються у світі. Так, з розпадом колоніальної системи виникла велика група держав, що розвиваються. Цим країнам конче необхідна економічна допомога, й ООН взяла на себе основне завдання з вирішення проблеми. В 1960 р. було утворено Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), яка головною метою має кредитування саме цієї групи країн. У 60-х роках засновано Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що також спрямована насамперед на допомогу країнам, що розвиваються, Конференцію з торгівлі й розвитку (ЮНК-ТАД), Організацію з промислового розвитку (ЮНІДО), з аналогічними пріоритетами.

Діяльність ООН супроводжується значними витратами коштів, тому для підтримки функціонування Організація утворює відповідні фонди й щороку затверджує бюджет. Внесок кожної країни відповідає її економічній потужності.

Оскільки ООН є універсальною, глобальною організацією, то й цілі її діяльності широкомасштабні, узагальнювальні. Як зазначалося вище, що започаткованою метою ставилося збереження миру в усьому світі, але поступово коло цілей розширилося. Втім, і тепер цілі організації охоплюють найважливіші сфери й проблеми міжнародних відносин:

– підтримка міжнародного миру й безпеки шляхом прийняття ефективних колективних заходів і мирного урегулювання спорів;

- розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципів рівноправності та самовизначення народів;
- забезпечення міжнародного співробітництва з вирішення міжнародних економічних, соціальних, культурних і гуманітарних проблем, заохочення поважання прав людини для всіх людей без будь-яких винятків;
- перетворення ООН на центр узгоджених зусиль для досягнення цих цілей.

Головні принципи діяльності ООН такі:

- суверенна рівність усіх членів;
- сумлінне виконання взятих на себе за Статутом обов'язків;
- вирішення міжнародних суперечок мирними засобами і таким чином, щоб не завдати погрози міжнародному миру, безпеці й справедливості;
- утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти іншої держави;
- надання Організації всілякої допомоги в усіх її діях, які вона застосовує відповідно до цих принципів.

2 Організаційно-функціональна структура ООН

ООН має дуже розгалужену організаційну структуру, яка складається з великої кількості керуючих органів, комісій, комітетів, організацій, програм, конференцій, центрів тощо. Але провідна роль у керівництві Організацією належить головним органам. Їх шість:

- Генеральна Асамблея;
- Рада Безпеки;
- Економічна й соціальна рада (ЕКОСОП);
- Міжнародний суд;
- Секретаріат;
- Рада з Опіки.

Генеральній Асамблеї й ЕКОСОП організаційно підпорядковано більшість другорядних органів, а також практично всі спеціалізовані заклади ООН. Усі органи, крім Суду, містяться в Нью-Йорку, Міжнародний суд має штаб-квартиру в місті Гаага (Нідерланди).

Розглянемо основні функції головних органів.

1 *Генеральна Асамблея (ГА)* – вищий орган ООН. Вона являє собою своєрідний світовий парламент, у якому є представники всіх членів ООН, тобто майже всіх країн світу. ГА – найдемократичніший орган ООН, оскільки кожний представник має один голос, незважаючи на розмір країни, її економічну потужність та політичний вплив. Важливі рішення приймаються в ГА кваліфікованою більшістю у дві третини голосів, звичайні рішення – простою більшістю. В цілому резолюції Генеральної Асамблеї рекомендаційні, але практично їх сприймають до виконання всі члени ООН. Навіть у Статуті Організації передбачено позитивне ставлення членів до резолюції ГА. Крім того, в компетенції Асамблеї є рішення обов'язкові: прийняття нових членів або виключення з ООН, обрання Генерального секретаря, затвердження бюджету ООН, вибори непостійних членів Ради Безпеки, вибори членів ЕКОСОП, Ради з Опіки, а також рішення деяких адміністративно-технічних питань. Останнім часом усе більше резолюцій ГА приймається на основі консенсусу. Це найбільш ефективний метод прийняття рішень, оскільки виключає протиріччя між інтересами окремих представників.

Найважливіші функції Генеральної Асамблеї:

- зміцнення міжнародного миру;
- пом'якшення міжнародної напруги;
- скорочення озброєнь і роззброєння;
- створення умов для дружніх відносин між державами.

До компетенції Генеральної Асамблеї належать обговорення будь-яких питань у межах Статуту ООН. Вона розглядає загальні принципи співробітництва у справі міжнародної безпеки, проблеми співробітництва держав у політичній, економічній, екологічній, науково-технічній галузях. Генеральна Асамблея прийняла низку резолюцій з питань, що мають для людства надзвичайно важливе значення. Це зокрема: Загальна декларація прав людини, Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Декларація про заборону застосування ядерної зброї; Декларація про міжнародне співробітництво з метою роззброєння; Декларація про надання незалежності колоніальним країнам. Втілення в життя цих рішень сприяло тому, що мир у

світі став стійкішим, а міжнародні відносини – більш гуманними й справедливими.

Являючи собою своєрідний форум націй, Генеральна Асамблея дає змогу представникам держав прилюдно висловити свою точку зору з будь-якої проблеми, зіставити різні підходи до їх оцінки, виявити межі збігу позицій і знайти компромісне рішення проблеми.

Генеральній Асамблеї організаційно підпорядковані дві автономні організації – Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) і Світова туристська організація (СТО). Крім того, ГА регулює роботу ще низки закладів сумісно з ЕКОСОП.

2 *Рада Безпеки* несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру й безпеки. Вона складається з 15 членів, із яких 5 є постійними (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція), а решта обирається Генеральною Асамблеєю на дворічний строк за принципом ротації. В 1999 р. непостійним членом було обрано Україну. Непостійні члени обираються за принципом: п'ять від Азії та Африки, два від Латинської Америки, два від Західної Європи й один від Східної Європи. Для прийняття рішення необхідно, щоб за нього проголосували не менше ніж 9 членів Ради. Але постійні члени мають право «вето», і якщо хоч один із них проголосував проти, то резолюція не затверджується. Такий принцип голосування було прийнято із самого початку утворення ООН, коли означені п'ять країн (замість Росії тоді був СРСР) були вирішальною силою в усіх міжнародних справах. Отже, якщо всі постійні члени згодні з якимось рішенням (незважаючи на розбіжність їх інтересів з багатьох інших питань), то воно буде втілене в життя без серйозних перешкод. У цілому ця практика себе виправдала; може, саме принцип прийняття найважливіших рішень запобіг ООН від наслідування сумної долі Ліги Націй, яка розпалася через неспроможність великих держав узгодити свої рішення. Останнім часом з'являються пропозиції політиків про розширення складу постійних членів з тим, щоб Рада Безпеки більше відповідала новим реаліям. Наприкінці ХХ ст. суттєво зросла економічна й політична роль Японії, Німеччини, а також Індії, Бразилії й деяких інших нових індустріальних країн; вони є претендентами на поповнення складу постійних членів Ради.

Рішення Ради Безпеки обов'язкові для виконання всіма членами ООН і не підлягають оскарженню в інших органах. В окремих випадках, якщо приймається рішення з дуже складної справи, Рада може звернутися до Міжнародного суду за юридичною консультацією.

Головна функція Ради Безпеки – запобігати збройним конфліктам між країнами або приборкувати їх. Для цього розроблено особливий механізм, систему заходів, яка складається з різного рівня дій, залежно від стадії розвитку конфлікту. До них належать: превентивна дипломатія; осуд агресивних дій; посередництво щодо врегулювання конфлікту; направлення спостерігачів ООН до зони конфлікту; введення миротворчих сил для роз'єднання сторін, що воюють, або для приборкання агресора; економічні санкції.

Найгуманнішим (і нерідко – найефективнішим) методом є превентивна дипломатія. Це політичні й дипломатичні заходи, спрямовані на запобігання озброєному протистоянню конфліктуючих сторін. Рада діє як доброзичливий посередник між ворогуючими країнами. Часто місію посередництва за дорученням РБ виконує Генеральний секретар. Превентивні заходи включають також, у разі потреби, встановлення демілітаризованих зон по обидва боки кордону між конфліктуючими країнами. Превентивна дипломатія супроводжується заохоченням сторін до миру, спонуканням їх до переговорів, мирного врегулювання конфлікту.

Якщо превентивні дії не дали позитивного результату і воєнні дії розпочалися, Рада Безпеки виступає із заявою про осуд обох або однієї зі сторін. Осуд не слід розцінювати як просто декларацію морального плану. Він є попередженням про наступні дії ООН.

Для всебічної й глибокої оцінки суті конфлікту й форм його прояву Рада Безпеки надсилає своїх спостерігачів до зони конфлікту. Це цивільні й військові фахівці, іноді навіть невеликі військові угруповання (але без повноважень на збройні дії), їх називають «блакитними беретами». Спостерігачі виносять остаточне рішення про подальші заходи щодо приборкання конфлікту.

У разі неможливості врегулювати конфлікт мирними засобами Рада Безпеки вдається до збройного втручання. До

району конфлікту надсилаються озброєні угруповання ООН («блакитні каски»). Вони або утворюють зону, що роз'єднує війська протилежних сторін, або беруть участь у військових операціях на боці однієї зі сторін. Прикладом застосування «буферних» сил може бути використання збройних сил ООН у Південному Лівані для роз'єднання палестинських військових угруповань «хезболлах» та ізраїльських військ. Щодо операцій проти однієї з конфліктуючих сторін, то приклади недавніх часів – це воєнні дії проти Іраку (в Ірако-Кувейтській війні) і проти Югославії (конфлікт між сербами й албанцями в Косово).

Одним із заходів, які застосовуються в разі неможливості вирішити конфлікт мирними заходами, є санкції, що не пов'язані з воєнними операціями. Насамперед, це економічні санкції. Якщо уряд країни, що порушує міжнародне право, не прислухається до вимог ООН, Рада Безпеки може прийняти рішення про обмеження економічних відносин з країною: ліквідація пільг у торгівлі, припинення кредитування й фінансування, позбавлення технічної допомоги тощо. У деяких випадках вводиться повне ембарго на економічні відносини з країною.

Засіданням Ради Безпеки керує Голова, який переобирається щомісяця.

3 *Економічна і соціальна рада (ЕКОСОР)* – головний координувальний орган ООН у сфері економіки, соціальних відносин, екології, охорони здоров'я, культури, науки й освіти. Найважливіші економічні й соціальні проблеми, що постають перед світовою спільнотою, розглядаються й вирішуються в ЕКОСОР та в численних її підрозділах. Вона координує діяльність таких міжнародних велетнів, як МВФ, Всесвітній Банк, Світова організація торгівлі, та інших галузевих міжнародних організацій. Через посередництво ЕКОСОР свої відносини з іншими органами й організаціями ООН узгоджують регіональні економічні організації (ЄС, СНД, НАФТА та ін.), а також неурядові міжнародні економічні організації (МНЕО). Економічна і соціальна рада перетворилася на форум, де зіставляються й узгоджуються точки зору представників країн світу з економічних й гуманітарних питань, виробляються спільні принципи міжнародних економічних відносин.

ЕКОСОР координує роботу спеціалізованих закладів ООН, які, по суті, є самостійними, досить потужними й авторитетними організаціями. Їх вісімнадцять:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ);
- Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР);
- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);
- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);
- Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ);
- Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО);
- Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО)⁴
- Міжнародна морська організація (ІМО);
- Міжнародна організація праці (МОП);
- Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ);
- Світовий поштовий союз (СПС);
- Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР);
- Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО);
- Світова організація охорони здоров'я (СООЗ);
- Світова організація інтелектуальної власності (СОІВ);
- Світова метеорологічна організація (СМО);
- Організація з промислового розвитку (ЮНІДО);
- Світова організація торгівлі (СОТ).

Керівництво ЕКОСОР складається з 54 членів, причому щороку з них переобирається третина (18 осіб); отже, за три роки склад повністю оновлюється. Рішення ЕКОСОР приймаються простою більшістю.

4 *Міжнародний суд* – головний юридичний орган ООН. Його призначенням є врегулювання будь-яких спорів, що виникають між країнами. Він розглядає саме міждержавні спори і не займається юридичними справами, що належать до суперечок між приватними особами з різних країн або між організацією й приватною особою.

Суд складається з 15 незалежних суддів, які обираються Генеральною Асамблеєю й Радою Безпеки. Критерієм для обрання є компетентність, а не належність до конкретної країни. Кандидатами в судді є висококваліфіковані юристи, які проявили себе в своїй країні чи на міжнародній арені компетентними,

сумлінними й порядними фахівцями. Судді обираються на 9-річний строк і можуть бути переобрані.

Процедура звертання до Міжнародного суду добровільна: якщо країна не хоче передавати свою справу до Суду, її не можна примусити. Але якщо дві країни погодилися на вирішення своєї суперечки Судом, його рішення вже є обов'язковим до виконання. Для прийняття рішення необхідно не менше як 9 голосів суддів. Якщо конфліктуюча сторона не згодна з рішенням і не хоче його виконувати, Суд може звернутися до Ради Безпеки для вжиття заходів примусу.

Міжнародний суд функціонує згідно зі своїм Статутом. Усі члени ООН автоматично є учасниками Суду. До його сприяння можуть звертатися навіть держави – не члени ООН.

Суд займається справами, що стосуються міжнародного права. До його компетенції належать тлумачення договорів між державами, делімітація кордонів, порушення міжнародних зобов'язань. Щодо питань, пов'язаних з воєнними діями, озброєним втручанням, окупацією, – то це вже компетенція Ради Безпеки.

Судочинство в Міжнародному суді ведеться англійською або французькою мовами.

5 Секретаріат ООН виконує адміністративну й оперативну роботу. Він перетворює в життя рішення, що прийняті іншими органами, здійснює організаційне й технічне забезпечення конференцій і нарад. Секретаріат виконує практичну роботу щодо миротворчих операцій і санкцій відповідно до рішень Ради Безпеки. Він готує економічні огляди, організовує дослідження з актуальних проблем людства. До функцій Секретаріату належить повсякчасна підготовка різноманітної документації, включаючи переклади з однієї мови на інші.

Роботу Секретаріату забезпечують близько 20 тис. співробітників. Це здебільшого молоді, енергійні люди, що зарекомендували себе кваліфікованими й сумлінними фахівцями. Персонал Секретаріату поділяється на чотири категорії: фахівці; співробітники польової служби (працюють у відрядженнях з місією моніторингу або контролю); співробітники загального обслуговування; господарсько-технічні служби.

Секретаріат очолює Генеральний секретар, якого призначає Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки. Він надає

ГА щорічні доповіді про роботу ООН, а також звертає увагу РБ на гострі ситуації у світі, що можуть порушити мир. Основні функції Генерального секретаря:

- керівництво Секретаріатом;
- офіційне представництво ООН у глобальному вимірі;
- постійні контакти з державами-членами ООН;
- роз'яснення функцій ООН світовій громадськості, неурядовому й приватному секторам;
- координація в системі ООН;
- постійне спостереження за розвитком подій у світі;
- продукування ідей і визначення стратегій;
- надання добрих послуг конфліктуючим сторонам у критичних міжнародних ситуаціях.

Генеральний секретар обирається строком на п'ять років, після чого може бути переобраний ще на один строк.

6 *Раду з Опіки* було утворено для допомоги деяким колишнім колоніям, які вже вийшли з-під гніту метрополій, але були ще не в змозі здійснювати цілком самостійного врядування. Таких підопічних територій у системі ООН було 11. До середини 90-х років усі вони стали повністю незалежними, отже, Рада з Опіки (яка складається з Росії, США, Великої Британії, Франції й Китаю) вичерпала свою функцію. Кофі Аннан запропонував перетворити цей орган на форум колективної опіки над світовим довкіллям.

3 Соціально-економічні органи ООН

Організація Об'єднаних Націй має у своїй структурі програми, фонди і центри різної спрямованості. Більшість із них утворено для надання соціально-економічної допомоги країнам, міжнародним організаціям й окремим верствам населення, що перебувають у скрутному становищі. Ці органи підпорядковані Генеральній Асамблеї та Економічній і соціальній раді, які здійснюють, здебільшого, спільне керівництво ними. Ось основні програми, фонди й центри ООН у соціально-економічній сфері.

Програми:

- Програма розвитку ООН (ПРООН);
- Світова продовольча програма (СПП);

- Програма з довкілля (ЮНЕП);
- Міжнародна програма з контролю за наркотиками.

Фонди:

- Фонд з галузі народонаселення (ЮНФПА);
- Фонд розвитку для жінок (ЮНІФЕМ);
- Дитячий фонд (ЮНІСЕФ).

Розглянемо найважливіші програми й фонди ООН.

Програма розвитку ООН (ПРООН) – United Nations Development Programme (UNDP). Утворена в 1965 р. Головна мета ПРООН – надавати допомогу країнам, що розвиваються, для прискорення їхнього економічного зростання. Програма фінансується за рахунок добровільних внесків; найбільші донори – розвинуті країни (США, Японія, Нідерланди, Данія, Швеція, Німеччина, Норвегія).

Основні функції ПРООН:

- розроблення проектів і програм розвитку;
- розподіл коштів на втілення проектів;
- технічна допомога;
- консультативні й експертні послуги;
- організація семінарів і навчання фахівців за кордоном;
- підготовка національних управлінських кадрів;
- сприяння здійсненню реформ;
- надання допомоги в надзвичайних ситуаціях.

Головні сфери діяльності ПРООН: боротьба із злиденністю; розвиток управлінської діяльності; технічне співробітництво між країнами, що розвиваються; навколишнє середовище; раціональне використання природних ресурсів; участь жінок у соціальному управлінні.

Допомога ПРООН надається тільки урядам або через їхнє посередництво. Останнім часом серед цілей Програми з'явилося сприяння в проведенні економічних реформ країнам з перехідною економікою; особлива увага при цьому надається розвитку приватного сектора.

Штаб-квартира ПРООН міститься в Нью-Йорку.

Програма з довкілля (ЮНЕП) – United Nations Environment Programme (UNEP) заснована в 1972 р. Вона стала наслідком роботи Стокгольмської Конференції ООН з проблем навколишнього середовища. Конференція виробила збалансований і

комплексний підхід до вирішень екологічних проблем на глобальному рівні. У Стокгольмі було прийнято два важливих документи – Декларацію про навколишнє середовище й План заходів щодо захисту довкілля. Декларація наголошувала, що навколишнє середовище зумовлює інтелектуальне, соціальне й духовне зростання людини. Охорона і відтворення природного середовища є необхідною умовою для людського добробуту; відповідальність за це покладається не тільки на уряди, а й на кожну людину. План заходів визначив організаційні форми охорони довкілля. На підставі рекомендацій, що містились у Плані заходів, і було утворено ЮНЕП [7].

Основна мета Програми – співробітництво країн для захисту й поліпшення навколишнього середовища.

Функції ЮНЕП:

- розроблення рекомендацій щодо політики захисту довкілля;
- загальне керівництво діяльністю й координація програм у галузі збереження природного середовища;
- підготовка доповідей про стан навколишнього середовища у світі і за регіонами;
- спостереження за станом навколишнього середовища (екологічний моніторинг);
- сприяння міжнародним науковим організаціям у здійсненні екологічних досліджень;
- технічні заходи щодо ліквідації шкоди, заподіяної навколишньому середовищу.

Фінансування Програми здійснюється з Добровільного фонду ЮНЕП. Штаб-квартира міститься в Найробі (Кенія).

За участю ЮНЕП було розроблено низку конвенцій щодо захисту довкілля (з біологічної різноманітності, про зміну клімату тощо).

Серед основних напрямів діяльності ЮНЕП – збереження генетичних ресурсів біосфери, запобігання загибелі екосистеми.

Лекція 3

МІЖНАРОДНІ НЕУРЯДОВІ ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

1 Особливості функціонування міжнародних неурядових організацій

Міжнародні неурядові організації – це об'єднання національних організацій, союзів, груп і окремих осіб, що ґрунтуються на неурядових угодах. Отже, держава не несе відповідальності за діяльність своїх громадян або суспільних груп у таких організаціях. Проте деякі неурядові організації мають значний вплив на розвиток світових подій і, зокрема, на міжнародні економічні відносини [7].

Міжнародні неурядові організації – це організації сприяння розвитку й співробітництва в широкому діапазоні міжнародних відносин: політиці, економіці, культурі, науково-технічній діяльності. Зараз у світі нараховується понад 20 тис. міжнародних неурядових організацій, близько 1600 з них працюють у сфері економічного й соціального розвитку й мають консультативний статус в ЕКОСОП. Міжнародні неурядові організації не ставлять собі за мету одержання прибутку й функціонують за рахунок внесків своїх членів.

Переважна більшість рішень неурядових організацій має характер необов'язкових рекомендацій з питань, які входять до сфери компетенції організації. Незалежно від ступеня їх юридичної обов'язковості для членів акти неурядових організацій не мають міжнародно-правового значення. На відміну від міждержавних організацій, які можуть мати досить широку сферу компетенції, у неурядових організацій завжди певна спеціалізація або компетенція.

Міжнародні неурядові організації підтримують тісні зв'язки з ООН та міждержавними організаціями. Залежно від авторитету неурядової організації їй надається та або інша категорія консультативного статусу при ЕКОСОП. Категорія I надається організаціям, які у своїй діяльності мають найбільше спільних інтересів з компетенцією ЕКОСОП. До категорії II належать організації, діяльність яких лише частково, в окремих питаннях, торкається сфери компетенції Ради. При ЕКОСОП існує Комітет з

неурядових організацій. Згідно з резолюціями ООН, міжнародні неурядові організації можуть брати участь у підготовці її конференцій, розробці резолюцій. Неурядові організації мають консультативний статус і при деяких міжнародних регіональних організаціях. Так, при Раді Європи такий статус мають 350 неурядових організацій [14].

Співробітництво неурядових організацій з міждержавними здійснюється за такими основними напрямками:

- надання інформації про свою діяльність і розповсюдження інформації, одержаної від міждержавних організацій;
- надання консультацій з питань, що входять до їхньої компетенції, іншим організаціям, суспільним групам та окремим особам;
- участь у правотворчому процесі, розроблення проєктів міжнародних угод;
- спостереження за дотриманням норм міжнародного права, особливо у сфері прав людини і в справі охорони довкілля;
- утворення слідчих комісій для розслідування міжнародних злочинів.

Найдавніші міжнародні неурядові організації утворилися ще у ХІХ ст. Так, одна з найвідоміших і найвпливовіших організацій – Міжнародний Червоний Хрест була заснована швейцарцем Анрі Дюнаном у 1863 р. Її метою було надання гуманітарної допомоги військовополоненим, хворим і пораненим військовим під час війни. Пізніше допомога поширилася на тих, хто постраждав від стихійного лиха в мирні часи. Спочатку Червоний Хрест складався, за задумкою його організатора, лише із швейцарців як представників традиційно нейтральної держави. Але вже дуже скоро осередки Червоного Хреста з'явилися в багатьох інших країнах. У регіонах з пануванням ісламу вони одержали назву Червоного Півмісяця, в Ірані – Червоного Лева і Сонця. Організація Червоного Хреста врятувала чимало людей від хвороб або голодної смерті.

У 1899 р. з'явився Міжпарламентський союз, який складався з національних груп членів парламенту, які поділяли його цілі. Він був утворений парламентарями-пацифістами. Вищим органом Союзу визначена Конференція; Виконавчий комітет розташований у Женеві. Головною метою Міжпарламентського

союзу є сприяння миру й співробітництву між державами, запобігання світовій війні. До Союзу входять парламентські групи з близько 90 країн. Як показав час, робота цієї організації виявилася не дуже ефективною.

Після Другої світової війни розпочався бурхливий процес утворення міжнародних неурядових організацій. Багато з них виникли як пацифістська реакція на жахливі прояви війни, наприклад, Міжнародна демократична федерація жінок (1945), Міжнародна організація журналістів (1946 р.), Міжнародна асоціація юристів-демократів (1946 р.).

Найцікавішими для нас є міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). У 1895 р. було утворено Міжнародний кооперативний альянс, який поєднує національні й регіональні союзи кооперативів. Його цілі: розвиток кооперативного руху, співробітництво між кооперативними організаціями різних країн. Має консультативний статус при ЕКОСОП. У 1920 р. засновано Світову конфедерацію праці; спочатку вона була відома як Міжнародна конфедерація християнських профспілок, сучасну назву здобула в 1968 р. Нараховує понад 15 млн членів. Головною метою організації є підвищення заробітної плати і покращення умов праці трудящих. Світова федерація профспілок заснована в 1945 р.; загальна чисельність її членів сягає 200 млн осіб.

Важливу роль у міжнародних економічних відносинах мають торговельні і торговельно-промислові палати, які об'єднують ділові кола й окремі фірми багатьох країн. В 1920 р. в Парижі було засновано Міжнародну торговельну палату, в 1966 р. утворено Конфедерацію Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат. Ці організації сполучають національні осередки торговельно-промислових палат.

Особливим різновидом МНЕО є «міжнародні клуби». Найвідомішими з них є Лондонський клуб, який об'єднує представників найбільших приватних банків кредиторів, і Римський клуб (1968 р.), який має широкий спектр інтересів, у тому числі й у соціально-економічній сфері.

2 Міжнародні об'єднання підприємців

До цієї групи належить більшість МНЕО. Серед них – Міжнародний кооперативний альянс, а також Спілка

міжнародних ярмарків, Світова Рада кредитних спілок, Міжнародна нафтова асоціація, Міжнародна ліга боротьби з недобросовісною конкуренцією та ін. Клуби також доцільно включити саме до цієї групи. В повоєнний період, коли інтеграційні процеси прискорилися, почали утворюватися організації, що об'єднали представників ТНК, великого бізнесу, політиків як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Ці організації тісно спілкуються з групами «Семи», «Десяти» та ін. До таких неурядових організацій належать зокрема: Тристороння комісія, Європейський діловий конгрес, Міжнародна асоціація з охорони промислової власності, Тихоокеанська економічна рада, Рада тихоокеанського економічного співробітництва, асоціація інститутів фінансування в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Розглянемо найважливіші з неурядових організацій цієї групи.

Римський клуб (Rome Club).

Римський клуб не є суто економічною організацією. Сферою його інтересів, попри економічних і соціальних питань, є екологія і деякі напрями науково-технічного прогнозування. Його поява в 1968 р. пов'язана з ім'ям відомого бізнесмена, члена керівництва фірми «Фіат» Ауреліо Печчеї. Як людина освічена і небайдужа до майбутнього, що чекає людство, він зібрав навколо себе 30 видатних європейських та американських вчених для вирішення нагальних соціальних проблем. Згодом кількість учених досягла 100, і було вирішено, що цією кількістю клуб має обмежитись. На основі цікавих досліджень було опубліковано декілька праць, які стали видатним явищем у науковому світі й суспільстві. Серед них: «Людство на поворотному пункті» Месаровича і Пестеля; «Гранична межа зростання» Медоуза та ін. Дослідження вчених Римського клубу доводили необхідність обмежити економічне зростання, оскільки, за їх прогнозами, буде підірвано ресурсну базу економіки, а людство стане перед неминучою загрозою екологічної катастрофи.

Клуб не має постійного бюджету, оскільки це обмежувало б свободу його діяльності.

Діяльність Римського клубу спрямована на здійснення досліджень глобальних проблем сучасності з метою сприяння політикам і громадськості в прийнятті нових установок і стратегічних напрямів у подальшому розвитку людства.

Одним з головних своїх завдань Римський клуб споконвічно вважав залучення уваги світової громадськості до глобальних проблем за допомогою своїх доповідей. Клуб визначає тільки тему доповіді й гарантує фінансування наукових досліджень, але в жодному разі не впливає ні на хід роботи, ні на її результати й висновки; автори доповідей, у тому числі й ті з них, хто входить до членів Клубу, користуються повною свободою й незалежністю. Отримавши готову доповідь, Клуб розглядає й затверджує її, як правило, у ході щорічної конференції, нерідко в присутності широкої публіки (представників громадськості, науки, політичних діячів, преси), а потім займається розповсюдженням результатів дослідження, публікуючи доповіді й проводячи їхнє обговорення в різних аудиторіях і країнах світу [10].

Римський клуб організовує великомасштабні дослідження із широкого кола питань, але в основному в соціально-економічній галузі.

Римський клуб поклав початок дослідницьким роботам із проблем під назвою «Глобальна проблематика». Для відповіді на поставлені клубом питання ряд видатних учених створили серію «Доповідей Римському клубу» під загальною назвою «Труднощі людства». Прогнози перспектив розвитку світу прогнозувалися за комп'ютерними моделями, а отримані результати були опубліковані й обговорювалися в усьому світі.

Римський клуб і в цей час продовжує дослідження сучасного стану світу, в якому відбулися фундаментальні зміни, особливо в геополітиці, слід також пам'ятати про те, що екологічна ситуація на планеті продовжує погіршуватися.

Почесним членом Клубу було обрано відомого українського вченого, президента НАНУ академіка Б. Є. Патона.

Лондонський клуб (London Club).

На відміну від Паризького, Лондонський клуб є неурядовою організацією, проте свої відносини він будує саме з урядами. Він об'єднує ті банки, які є найбільшими кредиторами країн-боржників. У рамках Лондонського клубу уряди таких країн укладають угоди з банками про реструктуризацією боргу. Умовою для цього є прийняття країною програми МВФ зі структурного коригування економіки. Реструктуризації

підлягають тільки виплати основного боргу, а всі прострочені платежі мають бути виплачені в момент підписання угоди [6].

Членами Лондонського клубу є близько 1000 банків з різних країн.

Інтереси банків-кредиторів у Лондонському клубі представляє банківський консультативний комітет (БКК), у якому представлені ті банки, на які припадає максимальна частина боргу даної країни. Угода, досягнута між країною-боржником і комітетом, має отримати підтримку банків, на які припадає 90–95 % непогашених зобов'язань боржника, і тільки після цього ця угода може бути офіційно підписана.

3 Міжнародні торговельні і торговельно-промислові палати

У багатьох країнах світу підприємці об'єднуються в національних торговельних або торговельно-промислових палатах для здійснення узгодженої політики, в основному щодо відносин з урядовими органами, а також для спільного вирішення економічних проблем, що постають у процесі їхньої діяльності. На міжнародному рівні більшість національних комітетів входять до Міжнародної торговельної палати (МТП); ділові кола Азіатсько-Тихоокеанського регіону об'єдналися в Конфедерації Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат (КАТТПП) [7].

Міжнародна торговельна палата — МТП (International Chamber of Commerce — ICC).

Утворена в 1919 р. Вона сполучає понад 1,6 тис. об'єднань підприємців. Це – національні торговельно-промислові палати, федерація підприємців, союзи банкірів. На індивідуальній основі до складу МТП входить понад 6 тис. великих промислових і торговельних компаній. Членами МТП можуть стати корпорації, компанії, фірми, а також приватні особи, які мають відношення до міжнародного бізнесу. Національні організації підприємців можуть стати членами МТП за умови, що вони не ставлять собі політичних цілей.

Головна мета – сприяти розвитку підприємництва у світі шляхом заохочення торгівлі, інвестицій, вільного руху капіталів,

відкритих ринків. Досягнення мети передбачається через прийняття ефективних заходів в економічній і правовій сферах для гармонійного розвитку й свободи торгівлі, через захист системи приватного підприємництва.

Основні функції МТП: привернення уваги урядів до проблем бізнесу; надання рекомендацій до самміту «Групи Семи»; доведення позиції членів МТП до органів ООН та її спеціалізованих закладів; розробка кодексу поведінки у сфері бізнесу; боротьба з економічним злочином. МТП розглядає питання, що стосуються підприємництва, банківської справи, довкілля, фінансової системи, страхування, транспорту, оподаткування, міжнародних інвестицій, інтелектуальної власності, маркетингу, торговельної політики.

Підготовкою політичних заяв МТП і розробкою уніфікованих стандартів, кодексів, правил та інших механізмів ведення бізнесу, визнаних в усьому світі, займаються члени 16 постійно діючих комісій і консультативних груп, створених за галузевою ознакою всіх сфер бізнесу. Серед документів МТП такі, як «Інкотермс» (Уніфіковані торговельні терміни МТП), «Уніфіковані правила й звичаї для документарних акредитивів» (UCP 500), «Арбітражний регламент МТП», типові міжнародні контракти й багато інших, переглядаються періодично членами комісій на предмет внесення в них виправлень, що враховують реалії країн – членів МТП.

В Україні діє Торговельно-промислова палата (ТПП), яка є членом Міжнародної торговельної палати. ТПП України об'єднує 27 регіональних ТПП, які представляють понад 6 тис. підприємців, фірм і банків. Палата підтримує партнерські зв'язки з аналогічними структурами майже у 80 країнах світу [8].

Конфедерація Азіатсько-Тихоокеанських торговельно-промислових палат — КАТТІІІ (Confederation of Asia — Pacific of Commerce and Industry — CACCI).

Утворена в 1966 р. як регіональна організація ділових кіл країн Азії й західної частини Тихого океану. Її члени поділяються на чотири групи:

– основні члени, що представлені торговельно-промисловими палатами Австралії, Бангладеш, Брунею, Індії, Індонезії, В'єтнаму, Малайзії, Нової Зеландії, Пакистану, Папуа -

Нової Гвінеї, Республіки Корея, Тайваню, Сінгапуру, Таїланду, Шрі-Ланки, Філіппін, Японії;

– приєднані члени — торговельні й промислові палати регіону, які не набули статусу основних членів;

– асоційовані члени;

– спеціальні члени — підприємства й приватні особи, що підтримують цілі Конфедерації.

Головна мета Конфедерації — координація діяльності і співробітництва між торговельно-промисловими палатами регіону. Конкретними цілями є здійснення спільних зусиль для забезпечення сприятливих умов для бізнесу, поживлення торгівлі в регіоні; підвищення якості послуг у галузі морських перевезень, банківської справи, страхування й туризму; сприяння розвитку спільних підприємств; захист інтересів ділових кіл регіону; підтримка зв'язків з міжнародними організаціями.

Основною функцією Конфедерації є налагодження зв'язків з урядовими органами для удосконалення законів та інших правових актів в інтересах регіонального економічного співтовариства. До функцій Конфедерації належить також збір та розповсюдження інформації про торгівлю й бізнес; підтримка програм навчальної підготовки співробітників національних палат; здійснення досліджень у галузях, що цікавлять бізнесменів, сприяння торговельним відносинам між бізнесменами регіону.

Лекція 4

ОРГАНІЗАЦІЇ З РЕГУЛЮВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

До цієї групи належить досить велика кількість організацій, які мають чітко виражену соціальну спрямованість своєї діяльності. Це – Міжнародна організація праці (МОП), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН з населених пунктів (ХАБІТАТ), Фонд ООН для допомоги дітям (ЮНІСЕФ), Фонд розвитку для жінок (ЮНІФЕМ), Світова туристська організація (СТО) та інші.

Більшість організацій цієї групи належать до системи ООН. Розглянемо найвідоміші й найвпливовіші з них.

1 Міжнародна організація праці – МОП (International Labor Organization – ILO)

МОП було утворено в 1919 р. як автономну організацію в складі Ліги Націй; з 1946 р. стала спеціалізованим закладом ООН. До неї входять 183 країни-члени, в тому числі Україна. Штаб-квартира міститься в Женеві. Особливістю МОП, яка відрізняє її від інших міжнародних організацій, є те, що представництво кожної країни-члена складається з трьох соціальних верств: від урядовців, підприємців і трудящих [10].

Головна мета МОП – сприяння встановленню соціальної справедливості у сфері праці, захист інтересів трудящих на основі соціального партнерства, поліпшення умов праці.

Після Другої світової війни основні цілі й принципи МОП знайшли підтвердження й розширення у Філадельфійській декларації, в якій наголошувалось на широкій співпраці з країнами, що розвиваються.

МОП має чотири головні стратегічні цілі:

- розвиток і реалізація норм та принципів у сфері праці;
- створення ширших можливостей для жінок і чоловіків щодо забезпечення достойної зайнятості;
- розширення охоплення й підвищення ефективності соціального захисту для всіх;

– зміцнення тристоронньої структури й підтримка соціального діалогу.

Функції: нормативна діяльність; технічне співробітництво; підготування досліджень і публікацій.

Нормативна діяльність полягає в розробленні міжнародних Конвенцій і рекомендацій щодо регулювання умов праці, зайнятості, прибутків, соціального забезпечення й основних прав людини й управління працею. Розроблення нормативів є головним напрямом діяльності МОП. Держава-член зобов'язана регулярно надсилати до Організації звіти про виконання її Конвенцій, а також інформацію про відповідність національного законодавства нормативам МОП. Серед конвенцій важливе місце посідають питання заробітної плати, тривалості робочого дня, соціального страхування, відпусток, що оплачуються, служби найму робочої сили, робітничої інспекції. Конвенції й рекомендації МОП складають «Міжнародний трудовий кодекс», що є основою регулювання трудових відносин у країнах-членах.

Конвенції й рекомендації МОП – акти міжнародно-правового регулювання праці. Вони не є міжнародними договорами й не потребують ратифікації. Конвенції й рекомендації являють собою звернення до держав з побажанням включити відповідні норми в національне законодавство.

Конвенції й рекомендації МОП охоплюють практично всі питання у сфері праці. До них належать деякі основні права людини, зокрема свобода об'єднання, право на створення організації, трудові відносини, політика в галузі зайнятості, умови праці, соціальне забезпечення, техніка безпеки й охорони праці, зайнятість і права мігрантів.

Становище мігрантів є однією з центральних проблем, що є в полі уваги МОП. Ще на першій сесії Генеральної конференції МОП у 1919 р. було прийнято рекомендацію «Про взаємність у сфері відносин до трудящих-іноземців». Права мігрантів забезпечуються Конвенцією № 97 «Про трудящих-мігрантів». Згідно з цим документом, країни-члени МОП зобов'язуються діяти без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії або статі і надавати не менш сприятливі, ніж для власних громадян, умови в заробітній платі, тривалості робочого часу, соціальній забезпеченості. Мігрантів зобов'язані забезпечувати

житлом, вони мають право брати участь у колективних договорах. Послуги, що надаються мігрантам державними службами працевлаштування – безкоштовні [14].

У Конвенції № 43 (прийнята в 1975 р.) наголошується, що країни-члени МОП зобов'язані розробляти й здійснювати національну політику, спрямовану на сприяння й гарантію рівності можливостей щодо праці і зайнятості, соціального забезпечення для осіб, що перебувають на законних підставах, як мігрантам, так і членам їхніх родин.

Технічне співробітництво полягає в розробленні й втіленні в життя проєктів з різних аспектів трудових відносин у країнах-членах. Найактуальніші теми проєктів: підготовка кадрів; зайнятість і розвиток; планування робочої сили; ринок праці; умови праці й виробниче середовище; соціальне забезпечення; трудові відносини; робітнича освіта; права трудящих-мігрантів; МОП і міжнародний профспілковий рух. Для реалізації технічних проєктів МОП відряджає експертів та місії у відповідні країни.

Дослідницька діяльність МОП виявляється в підготовці оглядів ситуації у сфері праці в окремих країнах і регіонах; в аналізі галузевих і регіональних проблем праці; в оцінці тенденцій соціально-економічного розвитку. МОП публікує огляди, видає бюлетені з питань трудових відносин.

Держави – члени МОП періодично проводять регіональні наради для вивчення питань з регулювання трудових відносин у тих чи інших регіонах.

2 Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури – ЮНЕСКО (United National Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO)

ЮНЕСКО засновано в 1946 р. До неї входять 192 держави-члени, серед них і Україна. В середині 80-х років США і Велика Британія вийшли з організації, звинувативши її в «надмірній політизації». Штаб-квартира міститься в Парижі.

Головна мета ЮНЕСКО – сприяння зміцненню миру й безпеки через розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти, науки й культури. Цілі організації: поглиблення порозуміння за допомогою засобів масової інформації; розвиток

народної освіти й поширення культури; збереження, поглиблення й поширення знань [6].

Функції ЮНЕСКО: розробка й здійснення соціальних програм; організація світових Конференцій з проблем освіти, науки й культури; охорона пам'ятників історії й культури; публікації з питань освіти й культури.

Розроблення й здійснення програм – одна з головних форм діяльності ЮНЕСКО. Найважливіші програми:

- програма ліквідації неписьменності;
- програма технічної допомоги;
- програма «Наука, технологія й суспільство»;
- програма «Людина й біосфера» («Man and Biosphere» – МАВ);
- загальна програма інформації;
- міжнародна програма розвитку комунікацій;
- програма «Початкова освіта для всіх»;
- програма перекладів ЮНЕСКО (переклад найславетніших творів світової літератури) тощо.

Великого значення надає ЮНЕСКО поширенню інформації з питань освіти, науки й культури. В 1978 р. було прийнято Декларацію про внесок засобів масової інформації у справу зміцнення миру, розвиток прав людини. Велика група країн, що розвиваються, і соціалістичних країн звинуватила західні країни в «інформаційному імперіалізмі й колоніалізмі» й почала кампанію за утворення «нового міжнародного інформаційного порядку». Саме це й стало приводом для виходу США й Великої Британії з ЮНЕСКО; цей акт негативно позначився на діяльності організації, оскільки вона позбулася членів, що давали найбільші внески до її бюджету.

Основні сфери діяльності ЮНЕСКО: виховання; наука; культура; комунікації; соціальні науки й розвиток; мир і права людини.

Значна робота здійснюється щодо охорони пам'яток історії й культури; ЮНЕСКО взяло під охорону понад 300 пам'ятників світового значення, серед них і «Софія Київська». Кожні два роки ЮНЕСКО складає перелік пам'ятних дат, присвячених видатним особам та історичним подіям у сфері освіти, науки, культури й комунікацій.

У м. Гамбург функціонує Інститут ЮНЕСКО з питань виховання.

Щомісяця виходить журнал «Кур'єр ЮНЕСКО», що містить, зокрема, багато цікавих даних про культуру народів світу.

3 Світова туристська організація – СТО (World Tourism Organization – WTO)

СТО засновано в 1975 р.; вона стала спадкоємицею утворених ще в 1925 р. «Офіційних організацій з пропаганди туризму». Має особливий статус у системі ООН. Включення СТО до групи організацій соціальної сфери пояснюється тим, що туризм – форма відпочинку людей. До організації входять 153 дійсних членів, серед них Україна. Штаб-квартира міститься в іспанській столиці Мадриді.

Головна мета СТО – розвиток міжнародного туризму як засобу, що сприяє економічному розвитку, зміцненню миру й порозумінню між народами. Особливу увагу приділяється розвитку туризму в країнах, що розвиваються [5].

Функції СТО:

- надання консультацій країнам-членам у галузі туризму (складання планів і проєктів; розробка техніко-економічних обґрунтувань; передача технологій);
- співробітництво між країнами в галузі охорони довкілля;
- сприяння підвищенню якості послуг у сфері туризму;
- підготовка кадрів для туристського бізнесу;
- інформаційна діяльність (збирання, аналіз і поширення інформацій про розвиток туризму в країнах і регіонах).

Лекція 5

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Світова торгівля – одна з найактивніших форм міжнародних економічних відносин. Поглиблення процесу міжнародного територіального поділу праці з другої половини ХХ ст. зумовило надзвичайне прискорення темпів зростання міжнародної торгівлі. Якщо за 40 років до Другої світової війни обсяг міжнародної торгівлі збільшився у два рази, то за 50 післявоєнних років – більше ніж у 30 разів. За іншими підрахунками, тільки за 1960–1997 роки обсяг світової торгівлі збільшився в 41 раз (у поточних цінах) і досяг майже 11 трлн доларів. При цьому середньорічні темпи зростання обсягів товарообігу протягом усього періоду перевищували темпи зростання світового виробництва.

Така сама тенденція зберігається й на початку нового століття. За винятком окремих років, темпи зростання міжнародної торгівлі вищі за темпи зростання світового валового продукту.

Такий швидкий розвиток світової торгівлі не абиякою мірою залежить від утворення в другій половині ХХ ст. світової системи регулювання торгівлі, основою якої стали міжнародні економічні організації. Ще до війни були спроби створити механізм, який упорядкував би національні норми й правила міжнародної торгівлі, привів би їх до єдиного стандарту з тим, щоб усунути тарифні й нетарифні перепони на шляху міжнародного руху товарів. Протекціонізм у міжнародній торговельній політиці був панівною формою. Навіть наприкінці 40-х – на початку 50-х років тарифні ставки становили 40 %. Спроби пом'якшити протекціоністські бар'єри робилися Лігою Націй й окремими угрупованнями країн, але всі вони закінчилися невдачею [1].

Тільки починаючи з другого етапу розвитку системи міжнародних організацій (з кінця 40-х років) вдалося розробити й реалізувати досить ефективний механізм регулювання світової торгівлі. Досить сказати, що середня ставка мита на товари знизилася з 40 до 3 % на початок 2000 р. Найважливішу роль у цьому процесі відіграли організації ГАТТ/СОТ, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, регіональні економічні комісії ООН, Міжнародна

торговельна палата. Важливе місце в системі регулювання світової торгівлі посідають також міжурядові організації з регулювання окремих ринків (ОПЕК та ін.). Успіх процесу міжнародних торговельних відносин багато в чому залежить від того, що проблеми торговельної політики постійно перебувають у центрі уваги Організації Об'єднаних Націй. Найавторитетніші організації цієї сфери – СОТ, ЮНКТАД і ЮНСІТРАЛ – входять до системи ООН, а МТП підтримує з нею тісні відносини.

1 Світова організація торгівлі – СОТ (World Trade Organization – WTO)

Світова організація торгівлі – головний міжнародний регулятор світової торгівлі. Вона перетворена з Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) у 1995 р. Оскільки основні положення й принципи ГАТТ увійшли до СОТ, іноді організацію означають спільною аббревіатурою: ГАТТ/СОТ [8].

Ідея утворення міжнародної організації з регулювання світової торгівлі, яка була б дієвою, спромоглась, нарешті, подолати перешкоди, які муруються протекціоністською політикою держав, сягає середини 40-х років. Ініціатором виступили США, які особливо були в цьому зацікавлені. Після закінчення світової війни Сполучені Штати стали наймогутнішою державою світу, обсяг їхньої промисловості становив 51 % усього виробництва неосоціалістичних країн. Але американські товари не так уже й легко просувалися на закордонні ринки, бо скрізь натрапляли на тарифні й нетарифні бар'єри. Справа ускладнювалася ще й тим, що колоніальні держави (Велика Британія, Франція, Португалія та ін.) у торгівлі зі своїми колоніями застосовували преференційну систему, тобто мали необмежені пільги, вільний доступ до ринків великої кількості країн, чого були позбавлені США. Тому ще в листопаді 1945 р. американці розробили «Пропозиції щодо розширення торгівлі й зайнятості», які передбачали скасування деяких обмежень у світовій торгівлі й забезпечення рівних для всіх країн можливостей щодо доступу до світових джерел сировини. На ґрунті цих пропозицій було розроблено статут Міжнародної торговельної організації, головною метою якої була б лібералізація світової торгівлі.

Прийняття статуту планувалося на конференції ООН в Гавані, яка відбувалася в 1947–1948 рр. Але статут так і не був ратифікований через суперечливість у його тексті й через неоднаковість підходів до вирішення проблеми серед країн, що зібрались у Гавані (їх тоді було 23). Отож, утворення МТО не відбулося; проте залишився чинним один документ – протокол про тимчасову угоду, що регулює міжнародні торговельні відносини до ратифікації статуту. Цей документ мав назву Генеральної угоди з тарифів і торгівлі – ГАТТ (General Agreement on Tariffs and Trade – ГАТТ). Таким чином, тимчасова угода стала основою організації, що діяла майже півсторіччя.

Головною метою ГАТТ було забезпечення умов для розвитку міжнародної торгівлі, послаблення торговельних бар'єрів і регулювання торговельних спорів. Текст Генеральної угоди містив такі основні положення [11]:

- визначення сфери застосування режиму найбільшого сприяння в міжнародній торгівлі;
- порядок митного оподаткування;
- правила торговельної політики в міжнародній торгівлі (національний режим щодо внутрішнього оподаткування, застосування податків, субсидії в торгівлі тощо);
- сприяння розвитку зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються.

Основною формою діяльності ГАТТ було проведення міжнародних багатосторонніх торговельних переговорів – раундів, на яких обговорювались актуальні проблеми торговельної політики і визначались юридичні норми, правила й принципи світової торгівлі.

Таких раундів (а кожний з них тривав по декілька років) до 1995 р. відбулося вісім. Восьмий, Уругвайський, раунд (1986–1993) і ухвалив рішення про перетворення ГАТТ у Світову організацію торгівлі (СОТ).

СОТ налічує вже понад півтори сотні членів, у тому числі й Україну. Штаб-квартира СОТ міститься в Женеві.

Головною метою СОТ є лібералізація міжнародної торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини. Досягнення цієї мети забезпечить зміцнення світової

економіки, зростання інвестицій, розширення торговельних зв'язків, підвищення рівня зайнятості й доходів в усьому світі.

Функції СОТ:

- нагляд за станом світової торгівлі й надання консультацій з питань управління в галузі міжнародної торгівлі;
- забезпечення механізмів вирішення міжнародних торговельних спорів;
- розроблення й прийняття світових стандартів торгівлі;
- нагляд за торговельною політикою країн;
- обговорення нагальних проблем міжнародної торгівлі [6].

Основні функції СОТ зафіксовані Марракеською угодою про заснування цієї організації.

Основні принципи діяльності СОТ:

Принцип найбільшого сприяння (принцип недискримінації). Він полягає в тому, що країна мусить надати своєму партнерові по СОТ такі самі привілеї, які вона надає будь-якій іншій державі. Якщо уряд країни застосовує якусь нову пільгу в торгівлі з іншою державою, то ця пільга обов'язково має поширитись на торгівлю з рештою країн – членів СОТ. Тобто не може бути односторонніх пільг, бо це означатиме дискримінацію інших партнерів.

Принцип національного режиму. Ось як декларується принцип найбільшого сприяння у Статті І ГАТТ: «...будь-яка перевага, сприяння, привілей чи імунітет, які надаються будь-якою стороною, що домовляється, відносно будь-якого товару, що походить з будь-якої іншої країни чи призначений для будь-якої іншої країни, повинні негайно і безумовно надаватися аналогічному товару, що походить із території всіх інших сторін чи призначений для території всіх інших сторін». Його суть у тому, що країни-учасниці мають встановлювати для товарів своїх партнерів по СОТ такий самий режим, як і для своїх товарів, на власному ринку.

Принцип захисту національної промисловості. У Статті ІІІ ГАТТ цей принцип задекларовано таким чином: «...внутрішні податки й інші внутрішні збори та закони, правила й вимоги, які стосуються внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу чи використання товарів, а також правила внутрішнього кількісного регулювання, які

встановлюють вимоги щодо змішування, перероблення чи використання товарів у певних кількостях чи пропорціях, не повинні застосовуватися до імпортованих чи вітчизняних товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва». Але якщо країна мусить ввести імпорتنі тарифи для захисту своєї промисловості, то це мають бути саме митні тарифи, а не торговельно-політичні заходи (квоти, дискримінаційні стандарти тощо). Справа в тому, що багато урядів країн намагаються адміністративно обмежити імпорт. Іноді вони вдаються до дотепних заходів. Так, у 60-х роках, у розпал «автомобільних війн» між розвинутими державами, Японія прийняла жорсткі стандарти щодо вихлопу шкідливих речовин з авто, завчасно перебудувавши технологію виготовлення своїх автомобілів. США й країни Західної Європи до цього готові не були, й поставки їхніх машин до Японії на деякий час практично припинилися.

Принцип утворення стійкої основи торгівлі. Це означає, що тарифні рівні, які узгоджені в рамках СОТ, не можуть переглядатися окремою країною-членом в односторонньому порядку.

Принцип сприяння справедливій конкуренції має відношення до субсидій і демпінгу. Ці заходи засуджуються. А якщо якась країна їх застосовує, то її торговельний партнер має право використати компенсаційні заходи, які нівелювали б ці дії. Але основна позиція СОТ полягає в забороні застосування субсидій та демпінгу.

Принцип дій у надзвичайних ситуаціях. Якщо країна потерпає від якогось непередбаченого лиха (стихія, соціальні заворушення), то вона може тимчасово вийти за межі взятих на себе торговельних обов'язків (може підвищити тариф, увести квоти тощо), але за узгодженням із СОТ.

Принцип регіональних торговельних домовленостей означає, що для регіональних інтеграційних угруповань може встановлюватися особливий режим, виняток з узгоджених правил. Наприклад, в ЄС країни-члени встановили між собою найсприятливіший торговельний режим, без усяких обмежень. Такі надзвичайні пільги жодна країна ЄС не надає іншим партнерам по СОТ, що є порушенням принципу найбільшого

сприяння. Розв'язання цієї суперечливості вбачається у створенні міжрегіональних зон вільної торгівлі, де всі торговельні бар'єри буде усунуто. Наприклад, ЄС і ЄАВТ утворили в 1994 р. Європейський економічний простір (по суті, зону вільної торгівлі).

Принцип найбільшого сприяння, який, за задумом, має стати стрижневим принципом у міжнародному торговельному механізмі, в практичному застосуванні викликає значні суперечливості між країнами. Різні рівні економічного розвитку держав-членів становлять їх у неоднакові умови в процесі усунення тарифних і нетарифних перепон. Слабкіша країна, в якій промисловість тільки-но проростає, виявляється беззахисною перед натиском товарів індустріально розвинутої держави. Ось чому країни, що розвиваються, вже тривалий час ведуть боротьбу проти формальної рівності всіх членів організації. В 1965 р. (у рамках «Кеннеді-раунду») їм удалося відстояти резолюцію, за якою для них було проголошено «принцип невзаємності». Він означає: якщо багата країна надає бідному члену організації якісь пільги, то вона не повинна очікувати від нього відповідної еквівалентної поступки. Тобто якщо розвинуті країни мусять знімати торговельні бар'єри, то країни, що розвиваються, мають право їх зберігати деякою мірою й на деякий час.

Водночас розвинуті країни наполягали на прийнятті «принципу градації», за яким бідна країна позбавляється пільгового режиму «невзаємності», якщо її індустріальний рівень підвищився.

Попри те, що СОТ є спадкоємицею ГАТТ, між цими організаціями є певні розбіжності. По-перше, ГАТТ вважалася тимчасовим закладом, а СОТ – постійна організація; ГАТТ не мала статусу спеціалізованого закладу ООН, а СОТ – має. По-друге, сфера діяльності ГАТТ обмежувалася торгівлею товарами, а Світова організація торгівлі займається також торгівлею послугами й торговельними аспектами інтелектуальної власності.

Сфера діяльності СОТ охоплює: митно-тарифне урегулювання; антидемпінгове урегулювання; використання субсидій і компенсацій; нетарифні обмеження; діяльність митних

союзів і зон вільної торгівлі; торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності; торгівлю окремими товарами (текстиль, сільгосппродукція, авіатехніка тощо); торговельні аспекти інвестиційних заходів та ін.

Найактуальнішою проблемою залишається удосконалення торговельних правил, які задовольнили б усіх учасників СОТ. Це стосується передусім ліквідації тарифних і нетарифних обмежень, а також установлення єдиних технічних стандартів на товари. Щодо торговельних аспектів інвестицій, то передбачається поширити на зарубіжні інвестиції такий самий режим найбільшого сприяння, що існує в міжнародній торгівлі. Зберігається політика надання пільг країнам, що розвиваються: їхні товари мають доступ на ринки розвинутих країн без тарифних обмежень і квотування. На першій Конференції СОТ (Сінгапур, 1996) одним з найважливіших завдань проголошено сприяння інтеграції країн, що розвиваються, найменш розвинутих країн і країн з перехідною економікою в «багатосторонню систему регулювання світової торгівлі».

Країни, що не входять до СОТ, перебувають у не вигідних умовах. По суті, вони підлягають торговельній дискримінації, бо на них не поширюються пільги, які члени СОТ надають один одному. До нечлена СОТ можуть бути застосовані санкції, такі, наприклад, як установлення квот, звинувачення в демпінгу тощо [14].

Вступ до СОТ являє собою довгу й складну процедуру. Спочатку країна надає в СОТ меморандум про свою торговельну політику. СОТ утворює робочу групу для вивчення меморандуму: чи відповідають принципи торговельної політики країни правилам СОТ. Далі СОТ провадить з країною-претендентом двосторонні переговори з питань доступу на її ринок товарів та послуг інших країн. Якщо переговори виявилися успішними, то робоча група складає доповідь для Конференції міністрів СОТ з відповідною рекомендацією. Голосування на Конференції визначає, прийнято країну до СОТ чи ні. Зазвичай, за прийняття нового члена до СОТ необхідно не менше 2/3 голосів. Україна вступила до СОТ у 2008 р.

2 Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі й розвитку – ЮНКТАД (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD)

ЮНКТАД – орган Генеральної Асамблеї ООН, заснована в 1964 р. Її утворення ґрунтувалося на тій підставі, що ГАТТ була напівзакритою організацією, своєрідним «клубом обраних», вхід до якого був закритим для багатьох країн. Тому за ініціативою соціалістичних і низки країн, що розвиваються, було вирішено створити орган у системі ООН, який би регулював міжнародну торгівлю за принципами, як передбачалося, справедливішими. Головна ідея полягає в перенесенні наголосу в механізмі регулювання на користь країн, що розвиваються, особливо найменш розвинутих. Ці принципи особливо відбиті в «Хартії економічних прав і обов'язків держав», яку було розроблено ЮНКТАД і прийнято Генеральною Асамблеєю в 1976 р.

До складу ЮНКТАД входять 193 держави, серед них і Україна. Штаб-квартира організації міститься в Женеві.

Головна мета ЮНКТАД – сприяння розвитку міжнародної торгівлі для прискорення міжнародного розвитку, особливо країн, що розвиваються [11].

Цілі:

- активізація міжурядового співробітництва розвинутих країн і країн, що розвиваються;
- зміцнення співробітництва країн, що розвиваються, між собою;
- координація дій багатосторонніх інститутів у галузі міжнародної торгівлі й розвитку;
- мобілізація людських і матеріальних ресурсів через спільні дії урядів і суспільства;
- активізація співробітництва між державним і приватним секторами.

Цілі ЮНКТАД визначили її функції:

- регулювання торговельних й економічних відносин між державами;
- розроблення заходів з регулювання міжнародної торгівлі сировиною;
- розроблення принципів торговельної політики;

- аналіз тенденції світового розвитку й міжнародної торгівлі;
- обговорення актуальних проблем міжнародних економічних відносин;
- координація діяльності органів і закладів ООН з питань міжнародної торгівлі й розвитку;
- співробітництво з міжнародними організаціями у сфері міжнародної торгівлі (насамперед із СОТ).

Діяльність ЮНКТАД виходить з таких принципів: рівноправність держав у міжнародних торговельних відносинах; недопустимість дискримінації й економічного тиску; поширення режиму найбільшого сприяння в міжнародній торгівлі; надання пільг країнам, що розвиваються, на основі «невзаємності»; скасування преференцій, якими користуються розвинуті країни на ринках найслабкіших країн; сприяння розширенню експорту з країн, що розвиваються. Ці й деякі інші принципи задекларовані в документі під назвою «Принципи міжнародних торговельних відносин і торговельної політики».

ЮНКТАД брала активну участь у розробленні принципів «Нового міжнародного економічного порядку», який був ініційований політиками країн, що розвиваються. У цьому напрямі, зокрема, Конференція наполягає на обмеженні практики антидемпінгових заходів, які широко застосовуються розвинутими країнами проти менш розвинутих (Україна також від цього потерпає); на відмові від торговельних блокад та ембарго. ЮНКТАД визначає, що різні групи країн мають неоднакові можливості, тому в міжнародній торгівлі необхідно врахувати проблеми менш розвинутих країн. Напередодні сесії ЮНКТАД (1996) було проведено зустріч міністрів «Групи-77», яка складається з країн, що розвиваються; вони обговорювали проблеми стимулювання розвитку економіки в умовах лібералізації торгівлі й глобалізації світової економіки.

Оскільки сировина залишається поки що основним експортним товаром для найменш розвинутих країн, ЮНКТАД надає торгівлі сировиною особливої уваги. Утворено спеціальні дослідні групи із сировинних товарів, укладено відповідні міжнародні угоди, підписано конвенції щодо умов торгівлі сировиною. За ініціативою ЮНКТАД було розроблено й прийнято Інтегровану програму для сировинних товарів (ІПСТ) у

1976 р.; метою програми є стабілізація цін на сировину й сприяння найменш розвинутим країнам щодо її промислового оброблення.

У розробленні міжнародного механізму торговельної політики важливе місце посідають заходи щодо визначення преференцій для країн, що розвиваються, усунення тарифних перепон, щодо поліпшення структури їхнього експорту. Особлива увага приділяється найменш розвинутим країнам, що не мають виходів до моря (таких багато в Африці), й острівним країнам.

Крім суто торговельних, ЮНКТАД відає й іншими питаннями міжнародного економічного співробітництва. Це валюта і фінанси; морські перевезення; страхування передачі технологій; міжнародні інвестиції.

Аналітична діяльність ЮНКТАД охоплює такі сфери: тенденції світової економіки та їхній вплив на процес розвитку; макроекономічна політика; конкретні проблеми розвитку, використання успішного досвіду розвитку країнами, що розвиваються, й країнами з перехідною економікою; питання, пов'язані з фінансовими потоками й заборгованостями. За результатами досліджень складається банк інформації, яка надається країнам-членам.

3 Комісія Організації Об'єднаних націй з прав міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ (United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL)

ЮНСІТРАЛ засновано в 1966 р. Вона є головним правовим органом ООН в галузі прав міжнародної торгівлі. Функції ЮНСІТРАЛ [1]:

- уніфікація права міжнародної торгівлі;
- координація роботи міжнародних організацій у сфері права міжнародної торгівлі;
- сприяння широкій участі держав в існуючих міжнародних конвенціях і розробленні нових міжнародних конвенцій з права міжнародної торгівлі;
- підготовка кадрів у галузі права міжнародної торгівлі, особливо для країн, що розвиваються.

Законодавство, що розробляється Комісією, поширюється на такі галузі: купівля-продаж товарів, арбітраж, електронна торгівля, обігові документи, фінансування проєктів, банкрутство, гарантії, будівельні контракти, акредитиви, морські перевезення.

Діяльність ЮНСІТРАЛ знаходить головний вираз в розробленні й прийнятті конвенцій – документів, у яких містяться узгоджені норми, принципи й стандарти в галузі міжнародного торговельного права.

Найбільш змістовною була Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Вона встановила єдині норми регулювання купівлі-продажу, що багато в чому усунуло розбіжності в національних законодавствах. Єдині норми створюють передумови для повного порозуміння між торговими партнерами, визначають обов'язки продавця й покупця. Конвенція встановила перелік об'єктів купівлі-продажу, на які поширюються її ідеї, а також визначила ознаки договору, до яких Конвенція не застосовується. Конвенція надає партнерам широкі можливості для укладення взаємовигідної торговельної угоди; а якщо взаємовідносини партнерів не урегульовані контрактом, тоді застосовуються положення Конвенції.

Положення Конвенції є нормами права; вони застосовуються тільки в угодах міжнародного характеру і не є обов'язковими для внутрішніх національних торговельних систем. Але ЮНСІТРАЛ здійснює постійну роботу щодо уніфікації національних законодавств, які регулюють купівлю-продаж товарів.

Лекція 6

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

1 Сучасна система міжнародних валютно-кредитних організацій

Інституціональну структуру міжнародного валютно-кредитного ринку становить сукупність міжнародних банків, валютних бірж, валютних фондів, державних установ і міжнародних організацій, через які здійснюється рух капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародні фінансові інститути є елементами системи валютно-кредитних відносин.

Міжнародні валютні відносини як економічне явище стали утворюватися ще в античну й феодальну давнину, спочатку у формі обміну іноземних монет, дисконту внесків, а потім – у формі розрахунків між банками різних країн. Проте цілісна система валютно-кредитних відносин складається лише з середини ХІХ ст., коли розвиток міжнародного поділу праці стимулював процес формування світового господарства, міжнародної економіки, міжнародного валютно-кредитного ринку. До цього часу належить утворення міжнародних банків і формування міжнародних фінансових центрів [5].

З розвитком міжнародної економіки, диверсифікації міжнародних економічних відносин ускладнювались і валютно-кредитні відносини. Міжнародна роль найбільших банків зростала. Збільшувалась кількість їх клієнтів (приватні фірми, інші іноземні банки, уряди іноземних держав тощо), а також обсяги валютних угод. Але цей процес гальмувався невпорядкованістю міжнародних валютно-кредитних відносин, практично некерованістю валютних ринків, неоднозначністю й суперечливістю валютної політики різних країн. Виникла нагальна потреба в заходах міжнародного характеру, що перетворили б досить-таки стихійні валютно-кредитні відносини в упорядковану систему. Необхідні були наднаціональні органи, які встановлювали б «правила гри» на міжнародному валютному ринку. Такими тимчасовими органами стали міжнародні конференції, які юридично оформили статус світової валютної системи на основних етапах її розвитку.

Міжнародні економічні (валютно-фінансові) конференції – це специфічне явище в інституціональній системі міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин. За своєю суттю вони близькі (але не тотожні) міжнародним організаціям. Спільне в конференцій і організацій полягає в їх призначенні – це регулятори світового валютно-кредитного ринку. Проте функції конференції ширші, ніж функції організації; часто організація утворюється як наслідок рішень конференції (наприклад Міжнародний валютний фонд був заснований за постановою Бреттон-Вудської конференції). Інша відмінність – у строках функціонування. Конференція – короткостроковий орган, а міжнародні організації можуть функціонувати десятки років. Конференція, таким чином, не є інститутом у повному розумінні цього слова. Але вона відіграє важливу організаційну роль у формуванні інституціональної системи. Найважливішими конференціями світового значення були: Паризька конференція (1867); Генуезька міжнародна конференція (1922); Бреттон-Вудська валютно-фінансова конференція (1944); Ямайська угода країн - членів МВФ (1976) [14].

Поява міжнародних організацій (у повному розумінні цього слова), у валютно-кредитній сфері належить уже до першої половини ХХ ст. У 1930 р. було утворено Банк міжнародних розрахунків (БМР), а в 1945 р. – Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР).

Своєрідними інститутами в структурі міжнародних валютно-кредитних відносин є клуби кредиторів і консультативні групи країн.

Таким чином, наприкінці ХХ ст. утворилася розгалужена й досить складна інституціональна структура міжнародного валютно-кредитного ринку.

Головне призначення міжнародних фінансових інститутів – регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин з метою ефективного розвитку світогосподарських зв'язків.

Основні цілі міжнародних інститутів [1]:

- стійкий і поступальний розвиток економіки;
- прискорення міжнародної валютної інтеграції як на регіональних рівнях, так і в глобальному вимірі;

- нормалізація і стабілізація міжнародних валютно-кредитних відносин;
- лібералізація й координація валютно-кредитної політики у відносинах між країнами;
- надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою шляхом надання кредитів і консультативної допомоги;
- збирання й оброблення інформації, наукові дослідження з проблем міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

2 Міжнародний валютний фонд – МВФ (International Monetary Fund – IMF)

МВФ засновано в 1945 р. згідно з рішенням Бреттон-Вудської конференції. Членами Фонду є 186 держав, у тому числі й Україна. Штаб-квартира МВФ міститься у Вашингтоні.

Основні цілі МВФ [1]:

- зміцнення міжнародного співробітництва в галузі валютної політики;
- забезпечення життєздатності міжнародної системи платежів і стабілізація ринку іноземної валюти;
- надання кредитів країнам-членам.

Із самого свого заснування МВФ мав на меті сприяти подоланню проблем неконвертованості валют, торговельних і платіжних обмежень, нестабільності валютного ринку, які панували в 30-ті й 40-ві роки. Найскладнішою є проблема стабілізації валютного ринку. Суттєва зміна позицій ключових валют (долар США, євро, фунт стерлінгів) може дестабілізувати світові фінансові ринки. Для зниження валютного ризику центральні банки країни можуть скоротити операції з іноземною валютою, і це також зменшує ефективність функціонування міжнародного валютного ринку. Щоб запобігти такій ситуації, МВФ вдається до цілого комплексу заходів, які розглянемо нижче.

Процедура голосування є суттєвим інструментом діяльності МВФ. Залежно від важливості питання, що обговорюється, рішення приймається простою або кваліфікованою більшістю.

Звичайно рішення ухвалюється простою більшістю, але з найважливіших питань необхідна «спеціальна більшість» – 70 або 85 % голосів. Країни-члени мають неоднакову кількість голосів; вона залежить від частки кожної країни (квоти) в капіталі Фонду. Кожна держава має 250 базових (вихідних) голосів плюс ще по одному голосу за кожні 100 тисяч одиниць СДР, які вона має у Фонді. Тому розподіл голосів дуже нерівномірний.

2.1 Функції Міжнародного валютного фонду

МВФ виконує такі групи функцій: нагляд за валютною політикою країн-членів; кредитно-фінансова діяльність, технічна допомога; емісія СДР.

Нагляд являє собою спостереження за політикою країн-членів у галузі встановлення валютних курсів. Кожна країна зобов'язана надати МВФ за його запитом інформацію, необхідну для здійснення нагляду. Це – інформація про реальний грошовий, бюджетний і зовнішній сектори економіки, про структурну політику уряду (приватизація, ринок праці, навколишнє середовище). У процесі нагляду виявляються потенційні дисбаланси, які можуть дестабілізувати валютні курси. За підсумками нагляду МВФ надає урядам відповідні рекомендації.

Нагляд здійснюється в трьох основних формах: консультації, багатосторонній нагляд, поглиблений нагляд.

Консультації являють собою підсумкову діяльність місій МВФ, які щороку навідують країну-члена й ведуть переговори з керівниками основних економічних інститутів, з міністрами фінансів, економіки, директорами центральних банків. За результатами переговорів місія складає свою думку про стан економіки країни й розробляє відповідні рекомендації. Ці документи доповідаються на засіданні Виконавчої ради, яка ухвалює остаточне рішення.

Багатосторонній нагляд здійснюється у формі аналізу Виконавчою радою міжнародної економіки в цілому. Аналіз міститься у спеціальній доповіді «Світовий економічний огляд» («World Economic Outlook»), на підставі якої складається прогноз розвитку світової економіки на найближчі 2–3 роки. Прогноз включає визначення темпів зростання реального ВВП, інфляції, стану платіжних балансів, розмірів зовнішнього боргу, умов

торгівлі, обсягів міжнародних резервів. У процесі аналізу виявляється місце кожної країни-члена в міжнародній економіці й специфіка її проблем.

Поглиблений нагляд здійснюється на прохання уряду країни з метою виправлення мікроекономічних дисбалансів. Звичайно він проводиться тоді, коли країна опиняється у тяжкому фінансовому становищі, має велику зовнішню заборгованість і просить перенести строки платежів за зовнішнім боргом. У такому разі МВФ здійснює поквартальний аналіз економіки країни. За результатами аналізу розробляються рекомендації щодо коригування економічної політики; цих рекомендацій уряд має неухильно дотримуватися.

2.2 Кредитно-фінансова діяльність

Ця діяльність є однією з найважливіших функцій МВФ. Вона полягає у використанні фінансових ресурсів МВФ країнами-членами й кредитуванні за допомогою залучених ресурсів.

Формування ресурсів МВФ. Структура ресурсів фонду складається з двох блоків:

- внесок кожної країни в статутний капітал МВФ відповідно до її квоти;
- запозичені кошти: кредитні лінії від урядів і центральних банків його членів.

Квоти. Внесок кожної країни в капітал Фонду здійснюється на 25 % в іноземній твердій валюті (раніше – золотом), а решта – в національній валюті. Розміри квот установлюються на підставі частки країни у світовій економіці. При цьому враховуються розмір ВВП країни, середньомісячні резерви; середньорічні поточні платежі й надходження.

Квоти періодично переглядаються, звичайно через кожні п'ять років, у зв'язку з тим, що змінюється місце країни в світовій економіці.

Фонд також використовує запозичені кошти. За узгодженням з «Групою Десяти» (Г-10), МВФ користується кредитом країн Г-10 в межах ліміту до 17 млрд СДР. Крім того, Фонд одержує позики у центральних банках і казначействах Саудівської Аравії і деяких інших державах. Загальна величина

запозичених коштів не має перевищувати 60 % загального обсягу квот.

Кредитно-фінансова діяльність МВФ здійснюється у двох модифікаціях:

- угода або транзакція (transaction), яка полягає в наданні країнам коштів із власних ресурсів Фонду;
- операція (operation), яка полягає у наданні посередницьких фінансових і технічних послуг за рахунок запозичених коштів.

Кредитні операції здійснюються тільки з центральними банками і стабілізаційними фондами.

Угода або транзакція не є кредитуванням у повному розумінні цього слова. Це фінансова допомога. Вона являє собою обмін національної валюти на відповідну суму іноземної валюти. Коли країна бере кредит МВФ, вона здійснює купівлю іноземної валюти за власну, коли сплачує борг – здійснює зворотню операцію: викупує власну валюту за іноземну.

Країни-члени можуть використати ресурси МВФ відповідно до їхніх квот. Квота поділяється на чотири частини, які називаються траншами. Перший кредитний транш – до 25 % квоти. Ця частина квоти називається першою часткою квоти; вона може бути використана автоматично за першою вимогою. Перша частка квоти називається також резервною часткою. Сума позик, що надаються Фондом понад резервну частку країни, називається її кредитною позицією. Резервна частка і кредитна позиція разом утворюють резервну позицію країни.

А якщо країна бажає одержати кошти, що перевищують її резервну позицію, то МВФ виставляє більш жорсткі вимоги для її отримання. Особливо вони зростають при наданні третього і четвертого траншів. Умови, які при цьому висуває МВФ, стосуються проведення урядом країни певної економічної політики. Вона має бути спрямована на зниження дефіциту національного бюджету до певного відсотка від ВВП, поліпшення торговельного балансу, обмеження номінальної заробітної плати до певного рівня. Стабілізаційні програми Фонду включають також скорочення державних витрат на освіту, здоров'я, пенсійне забезпечення. Вони містять часто вимоги збільшення податків, особливо непрямих, скасування субсидій на

продовольчі товари. Іноді однією з вимог є девальвація національної валюти. У зв'язку з цим виконання жорстких програм МВФ у країнах з дефіцитом платіжного балансу часто призводить (принаймні на деякий час) до обмеження життєвого рівня населення.

Механізм фінансування. Фінансові ресурси МВФ надаються у формі трьох модифікацій, які називаються фінансовими можливостями: регулярні, концесійні і спеціальні [13].

1 Регулярне фінансування поділяється на короткострокове й подовжене

Короткострокове, або «стенд-бай» (stand-by), здійснюється в межах резервних угод строком на 12–18 місяців. Це фінансування для виправлення короткострокових макроекономічних дисбалансів.

Надається траншами в 25 % від квоти. Купівля валюти здійснюється на умовах 2–7 % щорічних. Крім того, надаючи кредит, МВФ стягує одноразовий комісійний збір у розмірі 0,5 % від суми угоди. Викуп валюти має відбутися через п'ять років.

Подовжені угоди укладаються строком на три роки. Вони спрямовані на підтримку економічних реформ у країнах-членах. Викуп валюти має відбутися не пізніше ніж через 10 років.

Концесійне фінансування призначене для найменш розвинутих країн, чий дохід на душу населення не перевищує 825 доларів. Цей вид фінансування надається на пільгових умовах під 0,5 % щорічних з виплатою боргу через 10 років.

Спеціальне фінансування надається у зв'язку з надзвичайними обставинами. До них належать стихійне лихо, соціальні заворушення, різке падіння цін на експортні товари або підвищення їх – на імпорتنі. Спеціальне фінансування здійснюється також з урахуванням труднощів перехідного періоду, що стосується зокрема країн Центральної та Східної Європи.

Для такого виду фінансування створено *спеціальні фонди*:

– фонд компенсаційного й непередбаченого фінансування надає можливість давати допомогу державам-членам у разі збитків від стихійного лиха й інших зовнішніх причин;

– фонд фінансування буферних запасів призначено для відновлення запасів сировини або накопичення його резервів;

– фонд системної трансформації надає фінансову допомогу країнам, що зазнають труднощів у торговельній та платіжній системах у зв'язку з переходом до ринкової економіки;

– фонд структурної адаптації призначено для надання допомоги в проведенні структурних економічних реформ у країнах, що розвиваються, й мають низький дохід, а також для реалізації середньострокових макроекономічних програм. Цей фонд обслуговує також країни з перехідною економікою.

Кошти, одержані зі спеціальних фондів, є доповненням до кредитних часток країн-членів; вони дають змогу збільшити у МВФ запас їхньої національної валюти понад установлені межі.

Розміри фінансування. В рамках регулярного фінансування країна може одержати коштів до 300 % своєї квоти; за концесійною угодою – до 50 %; спеціальне фінансування здійснюється в розмірі до 30 % квоти.

Кредитні операції МВФ. Крім фінансових операцій, Фонд здійснює й суто кредитні. До середини 70-х років кредити надавалися переважно розвинутим країнам; потім ситуація різко змінилася, і практично всі кредити йдуть до країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою.

МВФ часто укладає угоду з країною-членом із зобов'язанням надати певну суму кредиту в момент її звернення до Фонду. В такому разі країна одержує не готівку, а домовляється про позику на певну суму. Країна може використати цю суму на передбачених угодою умовах. Такі кредити можуть бути подовжені на строк, що перевищує започаткований.

Найменш розвинутим країнам кредити надаються на пільгових умовах.

Кредити МВФ, крім прямого призначення, відіграють роль гаранта для одержання країною коштів від інших кредиторів. Якщо МВФ дав кредит, то це – вираз довіри до країни щодо її платоспроможності.

Лекція 7

ГРУПА ВСЕСВІТНЬОГО БАНКУ

Ця група складається з чотирьох основних інститутів – Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Міжнародної асоціації розвитку (МАР), Багатосторонньої агенції з гарантій інвестицій (БАГІ). До цієї групи належить також Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС), який має специфічні функції, але організаційно пов'язаний із Всесвітнім банком.

Однією з цілей Всесвітнього банку є заохочення до інвестування з країн-членів в інші країни, особливо в такі, що розвиваються. Проте соціально-політична нестабільність у деяких регіонах робить інвестування там ризикованим. Щоб забезпечити своїх учасників від фінансових втрат, Всесвітній банк формує в 1988 р. організацію, яка гарантувала б відшкодування можливих втрат від некомерційних ризиків, – Багатосторонню агенцію з гарантій інвестицій. З проблемами інвестування пов'язано утворення в 1966 р. Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів. Таким чином, сформувалася група Всесвітнього банку із п'яти організацій [14].

Незважаючи на певну різницю у функціях усі організації Всесвітнього банку тісно пов'язані насамперед єдністю цілей: сприяння стабільному економічному зростанню країн-членів, допомога в реконструкції господарства країн, що розвиваються, заохочення розвитку приватного сектора, заохочення іноземного інвестування. Група єдина й організаційно: практично всі структури підпорядковані єдиному керівникові – президенту Всесвітнього банку, мають спільну адміністративну систему. Президент Всесвітнього банку головує на нарадах Ради директорів і відповідає за загальне керівництво діяльністю Групи Всесвітнього банку. За традицією, президентом Всесвітнього банку стає громадянин США – країни, що є найбільшим акціонером Банку. Президент обирається Радою керуючих на п'ятирічний строк і може бути переобраний. П'ять віце-президентів, у т.ч. три старших і два виконавчих віце-президенти, відповідають за конкретні регіони, сектори, напрями

діяльності й виконують інші конкретні функції. Водночас за функціями інституту Всесвітнього банку мають специфічні розбіжності. Розглянемо їх.

1 Міжнародний банк реконструкції та розвитку – МБРР (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD)

Заснований у 1945 р. Місце розташування – Вашингтон. Учасниками банку є 186 країн, зокрема Україна (увійшла в 1992 р.). Основні цілі [6]:

- сприяння країнам-членам у розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових займів і кредитів;
- заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участі в займах та інших інвестиціях приватних кредиторів;
- стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної торгівлі, підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів.

Формування ресурсів. Джерелами їхнього формування є статутний капітал, що накопичується передплатою країн-членів; позикові кошти; платежі в рахунок погашення боргу.

Він формується нетрадиційно. Уряди країн-членів купують акції, але сплачують лише невелику частину їхньої вартості (6 %). Решта капіталу є «недоторканою» і може бути затребувана банком лише в разі відсутності в нього ресурсів для термінового погашення своїх зобов'язань. Поки що таких випадків не траплялося. Цей гарантійний капітал не можна використовувати для надання кредитів.

Передплата країн-членів на акції банку здійснюється згідно з їхньою економічною потужністю. Кожна країна має свою квоту в уставному капіталі [14].

Зовнішні джерела фінансування. МБРР є значним позичальником на світовому фінансовому ринку. Він випускає облігації під 7 % щорічних, що дуже вигідно приватним інвесторам. Їхній інтерес підігривається ще й тим, що банк дає гарантії під ці облігації. Крім того, приватні банки й інші кредитні інститути вкладають також свої капітали в облігації МБРР. За рахунок емісії облігацій МБРР формує 94 % своїх ресурсів.

Кредитна політика МБРР. Основне призначення кредитів – стимулювання розвитку приватного сектора в країнах-членах. До прийняття рішення про надання кредиту в країну прямує місія МБРР, яка вивчає економічну ситуацію, оцінює доцільність здійснення проєктів, під які плануються кредити. Місія складає свій висновок і рекомендації, які країна мусить прийняти, інакше може й не одержати кредиту.

Кредити надаються тільки урядам, відповідно до їхніх центральних банків для фінансування великих проєктів під гарантії урядів.

Кредити надаються на строк 15–20 років. Ставка кредиту в середньому перевищує на 0,5 % ставку за позиковими коштами банку. Оскільки МБРР залучає позики з розрахунку 7 % щорічних, то кредитна ставка становить у середньому 7,5 %.

Для країн, що розвиваються, ставка дещо нижча. Найбіднішим країнам МБРР може надати безвідсотковий кредит.

Однією з особливостей діяльності МБРР є відмова від реструктуризації заборгованості клієнтів: випадків неповернення кредитів ще не було. Хоч прибуток не є головною метою МБРР, він працює прибутково. В середині 90-х років у середньому за рік прибуток становив понад 1 млрд доларів; він використовується для поповнення ресурсів МБРР. Дивідендів своїм членам банк не сплачує.

МБРР спочатку кредитував конкретні об'єкти, переважно інфраструктури, ретельно їх відбираючи. Це обмежувало позичальникам можливість маневру, що спричинювало їхнє невдоволення. З 80-х років кредити стали менше прив'язуватись до конкретних об'єктів. Крім підприємств приватного сектора, банк став кредитувати й державні підприємства, але під гарантії уряду. Банк кредитує й галузі, куди приватний капітал йде неохоче через їхню високу капіталоємність або низьку рентабельність (енергетика, транспорт, сільське господарство).

Банк покриває своїми кредитами лише 30 % вартості об'єкта, причому найбільша частина кредитів спрямовується в галузі інфраструктури: енергетику, транспорт, зв'язок. Із середини 80-х років МБРР збільшив частку кредитів, спрямованих у сільське господарство (до 20 %), в охорону здоров'я й освіту. У промисловість спрямовується менше 15 % кредитів Банку.

Останніми роками МБРР займається проблемою урегулювання зовнішнього боргу країн, що розвиваються: 1/3 кредитів він надає у формі спільного фінансування. Банк надає структурні кредити для регулювання структури економіки, оздоровлення платіжного балансу.

За цільовим призначенням кредити МБРР поділяються на дві групи – інвестиційні й системні. Перші надаються під конкретні проекти та програми підприємствам, установам, на навчання та новації. Другі призначені на подолання труднощів макроекономічного характеру. Якщо раніше перевага надавалася інвестиційним проектам, то згодом МБРР змінив стратегію на користь системних проектів. Нова стратегія полягає в переході від фінансування окремих проектів до співпраці з державними і громадськими організаціями, а також приватним сектором.

Системні кредити поділяються на такі види [4]:

- структурного регулювання – на фінансову підтримку трансформації економічної політики і здійснення інституційних реформ у країнах, що отримують кредити;
- структурної перебудови сектора – на підтримку змін у політиці й інституційних реформ у найважливіших секторах;
- кредити на відбудову – на підтримку урядової політики реформ, спрямованих на розвиток приватного сектора;
- кредити на скорочення заборгованості – на допомогу країнам з високим рівнем заборгованості.

Надання кредитів Всесвітнім банком має демонстраційний ефект: його авторитет стимулює приватних інвесторів та інші банки спрямовувати капітали в країни, що одержали кредити від МБРР. Таким чином, Всесвітній банк спричиняє дуже сильний вплив на весь валютно-кредитний ринок.

2 Міжнародна фінансова корпорація – МФК (International Finance Corporation – IFC)

Заснована в 1956 р. Штаб-квартира – у Вашингтоні. Нараховує 179 членів, серед них – Україна (з 1993 р.).

Головна мета МФК – сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, через заохочення приватного підприємництва у виробничому секторі [11].

Джерела фінансування: внески країн - членів у статутний капітал; кредити від МБРР; відрахування від прибутків; кошти від повернення кредитів; кошти, залучені на зовнішніх ринках.

Кредитна діяльність. МФК, як правило, кредитує тільки високорентабельні підприємства в нових індустріальних країнах. Менш розвинутим країнам важче одержати кредит через високу кредитну ставку, яка вище середніх ставок на основних ринках позичкових капіталів. Привабливою ж стороною цих кредитів є те, що вони спрямовані на реалізацію таких проєктів, які не одержали б коштів з інших джерел. Звичайно МФК фінансує не більше як 25 % загальної вартості проєкту, решта коштів відшукується за рахунок приватних компаній і комерційних банків.

На відміну від МБРР, для інвестування коштів МФК не вимагає урядових гарантій. Це позбавляє приватні компанії від державного контролю. Іншою відмінністю є те, що МФК не тільки надає кредити, а й здійснює інвестиції в акціонерний капітал підприємств, що створюються, з наступним перепродажем акцій приватним інвесторам. З моменту утворення й до середини 1998 р. МФК здійснила інвестицій на суму 24 млрд доларів.

Крім своєї головної функції – заохочення приватних інвестицій – МФК надає країнам-членам також і технічну допомогу. В 1986 р. вона заснувала Консультативну службу з іноземних інвестицій для надання допомоги урядам країн, що розвиваються, щодо ефективного використання інвестицій. Сфера консультування – капітали, технологія, менеджмент. Видається регулярний довідник «База даних» за новими ринками [14].

3 Міжнародна асоціація розвитку – МАР (International Development Association – IDA)

Утворена в 1960 р. Місце розташування – Вашингтон. Нараховує більше ніж 160 країн-учасниць, які поділяються на дві групи. До першої групи входять 22 високорозвинуті країни, а також Кувейт і Об'єднані Арабські Емірати. Друга група – це країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою.

Основні цілі МАР [1]:

- сприяння економічному розвитку країн-членів;
- підвищення продуктивності праці;

– зростання рівня життя в державах-членах, насамперед таких, що розвиваються.

Діяльність МАР спрямована, головним чином, на допомогу країнам, що розвиваються, через заохочення розвитку приватного сектора, мобілізацію внутрішніх і зовнішніх джерел капіталу.

Джерела фінансування: прибутки МБРР, внески країн-членів першої і частково другої груп; повернення кредитів, що були надані раніше. В основному ресурси МАР формуються за рахунок «донорів» – країн першої групи. Частка «Великої сімки» становить 80 % загальної суми внесків.

Розподіл ресурсів. МАР надає безвідсоткові займи найбільш бідним країнам. Критерієм «бідності» є рівень ВВП на душу населення, що не перевищує 925 доларів. Позики МАР мають 10-річний пільговий період і погашаються протягом 35–40 років. Решті країн кредит надається за ставкою 5 % щорічних [10].

Кредити надаються в основному на розвиток інфраструктури і в сільське господарство. Так, у 1998 р. на кредитування сільського господарства пішло 18 % виділених коштів МАР, на освіту – 16 %, на охорону здоров'я – 14 %, на транспорт – 13 %, на енергетику – 12 %. Іноді МАР і МБРР спільно кредитують один і той самий об'єкт, якщо на нього необхідні великі кошти. Кредити МАР надаються тільки урядам під їхні гарантії. МАР сформувала Фонд для скорочення боргів у 100 млн. доларів; його призначено для найбільш бідних країн. Кредити надаються в національній валюті держав.

4 Багатостороння агенція з гарантії інвестицій – БАГІ (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA)

Заснована в 1988 р. Місце розташування – Вашингтон. Нараховує 172 члени. Україна стала членом БАГІ з 1995 р. Основні цілі [11]:

– сприяння збільшенню припливу інвестицій у країни, що розвиваються, через надання гарантій, включаючи страхування, за некомерційними ризиками;

– здійснення досліджень, збирання й поширення інформації для сприяння інвестуванню;

– надання технічної допомоги країнам, проведення консультацій з інвестиційних питань.

Основні напрями діяльності БАГІ. Вона була утворена з тим, щоб залучити потенційних інвесторів до країн, що розвиваються, убезпечити їх від некомерційних ризиків і таким чином стимулювати туди потоки інвестицій. До некомерційних ризиків належать: війни, соціальні вибухи, експропріація вкладеного капіталу, неможливість переведення прибутку за кордон тощо.

Гарантії надаються тільки інвесторам із країн - членів БАГІ. Строк гарантій – 15–20 років за прямими інвестиціями, за позиками – понад три роки. Основна вимога надання гарантій: інвестор повинен бути резидентом країни - члена БАГІ; а інвестиція може призначатися для будь-якої країни, навіть такої, що не входить до БАГІ [14].

Гарантії БАГІ, по суті, є страховкою, за одержання якої треба сплатити 0,25–1,25 % за кожні 100 доларів вартості гарантії.

БАГІ надає консультативні й рекламні послуги через спеціальний Департамент політичних і консультативних послуг.

5 Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів – МЦУІС (International Center for Settlement of Investment Disputes – ICSID)

Заснований у 1966 р., місце розташування – Вашингтон. Нараховує 143 члени.

Головна мета – сприяння припливу іноземних капіталів шляхом створення умов для примирення й урегулювання спорів між урядами й іноземними інвесторами. МЦУІС не є кредитною організацією в прямому розумінні слова; через це його не завжди включають до Групи Всесвітнього банку, хоча за цілями й організаційно він з нею пов'язаний [14].

Діяльність МЦУІС. Центр виступає в ролі арбітра між інвестором та урядом країни в разі виникнення конфлікту. Процес урегулювання інвестиційних спорів має дві форми: примирення й арбітраж. Примирення досягається в тому випадку, якщо вдається переконати обидві сторони в можливості вирішення конфлікту узгоджено, через взаємні поступки. А якщо примирення неможливе, то МЦУІС виносить аргументоване рішення на користь однієї зі сторін; така процедура має назву арбітражу.

Лекція 8

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ УГРУПОВАННЯ В ЄВРОПІ

1 Європейський Союз – ЄС (European Union – EU)

Європейський Союз утворено згідно з Маастрихтською угодою, що була підписана 7 лютого 1992 р.; дія угоди розпочалася з 1 січня 1993 р. ЄС являє собою вищий ступінь еволюції західноєвропейської інтеграції, яка пройшла стадії Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейського економічного співтовариства (Спільного ринку).

Започаткували Європейський Союз шість країн, до 2021 р. у його складі нараховувалося 27 країн [12].

Головною метою Європейського Союзу проголошується сприяння інтегруванню Європи в єдине економічне й політичне ціле для подальшого економічного й соціального прогресу її народів. Зі змісту головної мети випливають такі основні цілі [14]:

- досягнення високого рівня економічного розвитку й зайнятості;
- утворення єдиного простору без внутрішніх кордонів;
- створення економічного й валютного союзу;
- здійснення спільної зовнішньої політики;
- здійснення в майбутньому спільної оборонної політики;
- захист прав та інтересів народів Союзу шляхом запровадження спільного громадянства.

Діяльність ЄС ґрунтується на загальних принципах міжнародного співробітництва:

- вірність принципам свободи, демократії та поваги людських прав;
 - визначення верховенства права;
 - поважання національної ідентифікації держав-членів.
- До компетенції Європейського Союзу належать такі функції:

- скасування митних податків і кількісних обмежень на імпорт та експорт товарів між державами-учасницями;
- спільна торговельна політика;

- спільна аграрна політика;
 - спільна транспортна політика;
 - зближення національних законодавств держав-учасниць з метою нормального функціонування спільного ринку;
 - політика в соціальній сфері;
 - політика захисту довкілля;
 - підвищення конкурентоспроможності промисловості Європейського Союзу;
 - сприяння дослідженням і технологічному розвитку;
 - сприяння досягненню високого рівня охорони здоров'я;
 - сприяння розвитку освіти, професійного навчання й культури;
 - політика співробітництва у сприянні всебічного розвитку держав-членів;
 - заходи в галузі енергетики;
 - асоціація з іноземними країнами для розширення торгівлі й спільного сприяння економічного й соціального розвитку.
- Головні органи Європейського Союзу:
- Європейська рада;
 - Європейський парламент;
 - Рада Європейського Союзу;
 - Європейський суд;
 - Європейська Комісія;
 - Палата аудиторів.

2 Співдружність Незалежних Держав – СНД (Commonwealth of Independent States – CIS)

СНД утворилася в 1991 р. на просторі колишнього СРСР. До її складу входило 12 країн: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменія, Україна та Узбекистан. У 2008 р. Грузія вийшла зі складу СНД, і в організації залишилося 11 членів [2].

У 1992 р. було підписано Статут СНД, який визначив цілі і принципи діяльності Співдружності.

Головною метою СНД є співробітництво в політичній, економічній, гуманітарній, екологічній та культурній сферах для всебічного й збалансованого економічного й соціального

розвитку держав-членів. Таке співробітництво, як задекларовано, має перетворитися на Економічний союз; угоду про його створення підписано в 1993 р.

Принципами СНД задекларовано [6]:

- держави-члени суверенні й рівні;
- держави-члени є самостійними й рівноправними суб'єктами міжнародного права.

Останній принцип означає, що Співдружність не буде рухатися до утворення єдиної держави. Проте Статут передбачає широкий діапазон функцій СНД; серед них не тільки співробітництво у сфері економіки, а й колективна безпека, військово-політичне співробітництво, запобігання конфліктам тощо. На практиці не всі країни погодилися співробітничати в усіх сферах. Так, Україна не бере участі у військових структурах СНД.

Організаційна структура СНД досить громіздка. Вона включає 12 основних органів:

- Рада голів держав;
- Рада голів урядів;
- Рада міністрів закордонних справ;
- Координаційно-консультативний комітет;
- Рада міністрів оборони;
- Штаб по координації воєнного співробітництва;
- Рада командуючих прикордонними військами;
- Економічний суд;
- Міждержавний банк;
- Комісія з прав людини;
- Міжпарламентська асамблея;
- Виконавчий секретаріат СНД.

Рада голів держав – вищий орган СНД. Вона складається з президентів країн-членів і приймає рішення з найважливіших питань діяльності Співдружності. На свої засідання Рада збирається двічі на рік під головуванням чергового президента (в порядку літер російського алфавіту).

Рада голів урядів складається з прем'єр-міністрів і розглядає питання економічної і соціальної сфер. Вона збирається по чотири рази на рік.

Рада міністрів закордонних справ відає питаннями зовнішньої політики країн-членів з метою її координації.

Координаційно-консультативний комітет є виконавчим органом СНД. Він складається з постійних представників (по двоє з кожної країни). Комітет розробляє пропозиції з питань співробітництва в усіх сферах, передбачених Статутом, і надає їх для обговорення до відповідних рад. Значна частина діяльності Комітету зосереджена на економічних питаннях (торговельна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна, валютна, митна сфери).

Економічний суд розв'язує спори економічного змісту, забезпечує виконання економічних зобов'язань країнами-членами.

Міжпарламентська асамблея складається з парламентарів країн-членів. Вона обговорює рішення, що пропонуються радами і координаційно-консультативним комітетом, розробляє спільні пропозиції щодо політики СНД.

Виконавчий секретаріат виконує організаційно-адміністративні функції. Він готує засідання рад, а також здійснює правову експертизу проєктів документів, що готуються іншими органами СНД.

Координаційно-консультативний комітет базується в Мінську, Міжпарламентська асамблея – в Санкт-Петербурзі.

Метою урядів СНД було утворення Економічного союзу. Його функціонування означало б вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Передбачається здійснення узгодженої політики у сферах грошово-кредитних відносин, бюджету, цін і оподаткування, валютних відносин, митних тарифів [14].

Цілями Економічного союзу є стабільний розвиток економіки країн-членів, утворення спільного економічного простору, спільне здійснення економічних проєктів, що становлять сумісний інтерес, розв'язання екологічних проблем. Договір про утворення Економічного союзу передбачає сприяння взаємним інвестиціям; утворення платіжного союзу із взаємним визнанням внутрішніх валют, взаємну конвертованість валют, що є необхідним для переходу до валютного союзу. Ще в Статуті було зазначено про необхідність правової охорони інтелектуальної власності, сприяння стандартизації й сертифікації промислової продукції й товарів. Зверталась увага

на важливість розвитку спільного інформаційного простору, здійснення спільних проєктів і програм у галузі науки й техніки, освіти, охорони здоров'я, культури, спорту.

Зараз економічна інтеграція в СНД, по суті, перебуває на стадії зони преференційної торгівлі. Тому шлях до Економічного союзу пролягає через проміжні стадії: зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок товарів, послуг, капіталів і робочої сили – валютний союз. У 1994 р. було підписано Договір про утворення зони вільної торгівлі. Він передбачає поступове скорочення митних зборів і утворення в майбутньому міждержавної економічної ради. У тому ж 1994 р. утворено Міждержавний економічний комітет Економічного союзу СНД. Він є наднаціональним органом, який має втілювати в життя економічні програми й рішення, розроблені в структурах СНД. Було підписано важливі документи, які конкретизували цілі Економічного союзу й розробляли механізм його дії в різних сферах. Серед них: Меморандум Ради держав СНД «Основні напрями інтеграційного розвитку Співдружності Незалежних Держав», Угода про співробітництво в галузі інвестиційної діяльності, Угода про утворення зони вільної торгівлі та ін.

Однією з головних перешкод у процесі поглиблення інтеграції в межах СНД є небажання передати частку суверенності до наднаціональних структур, як це зроблено, наприклад, в ЄС. Причина в тому, що уряди деяких країн СНД побоюються гегемонії Росії в економічному союзі, що планується. Росія має безсумнівну перевагу майже з усіх економічних показників.

У цій ситуації здійснюються заходи щодо утворення в межах СНД локальних угруповань країн, розбіжності серед яких у поглядах на цілі й способи інтеграції мінімальні. Найбільше зближення позицій відбувається між Росією й Білоруссю. В 1998 р. було підписано Декларацію про тісну економічну й політичну інтеграцію обох країн. Утворено Союз Росії й Білорусі. Прийнято рішення (2000) про утворення між ними валютного союзу і запровадження єдиної валюти.

Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан утворили митний союз, а з 2000 р. – Євразійське економічне співтовариство, яке є самостійною організацією зі

своїми органами, цілями й принципами, механізмом прийняття рішень. Метою ЄврАзЕС є утворення митного союзу та єдиного економічного простору. Головними органами є: Міждержавна рада; Інтеграційний комітет; Міжпарламентська асамблея; Суд співтовариства. Міждержавна рада є вищим органом, вона складається з голів держав і голів урядів. Фінансування Співтовариства здійснюється за рахунок внесків держав-членів. Однак фактично митний союз тоді не запрацював.

Україна не входить до цього об'єднання, вважаючи, що союз такого типу може утискувати національні інтереси. До речі, навіть в Економічному союзі наша країна має статус асоційованого члена. Натомість уряд України виступає за утворення на теренах СНД зони вільного економічного простору без наднаціональних структур.

У 1999 р. між Росією, Білоруссю, Казахстаном і Киргизстаном було підписано договір про Єдиний економічний простір (ЄЕП). Країни ЄврАзЕС займають територію 20789,5 тис. км² (це 94 % території СНД), сукупна чисельність населення перевищує 208 млн люд (73 % населення СНД). Частка ВВП становить 88 % від обсягу СНД.

Основними цілями ЄЕП проголошено ефективне функціонування спільного ринку товарів, послуг, капіталу та праці, утворення умов для єдиної структурної перебудови економіки в інтересах суттєвого підвищення рівня життя населення; проведення узгодженої податкової, грошово-кредитної, валютно-фінансової, торговельної, митної і тарифної політики; формування єдиних транспортних, енергетичних та інформаційних систем; створення спільної системи заходів щодо державної підтримки пріоритетних галузей економіки, виробничої й науково-технологічної кооперації.

Ще одним угрупованням на теренах СНД є ГУАМ. Це аббревіатура, яка складається з початкових літер назв держав, які входять до цієї організації: Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова. Її було утворено в 1997 р. у Страсбурзі на зустрічі президентів чотирьох держав. В 1999 р. до цього форуму додався Узбекистан, але в 2005 р. вийшов з нього. Офіційна назва ГУАМ – Організація за демократію й економічний розвиток [5].

Основним завданням організації є вирішення проблем розбудови транскавказького коридора; нафта Азербайджану, як планувалося, має піти через Грузію, Чорне море до України, а далі нафтопроводом Одеса – Броди до Центральної і Західної Європи. Поки що цей проєкт повною мірою не реалізовано; азербайджанська нафта пішла через Грузію до середземноморського порту Туреччини (Джейхан).

У листопаді 2002 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про створення зони вільної торгівлі між державами–учасниками ГУАМ. Угодою передбачається відмова від сплати мита, податків та зборів, кількісних обмежень у торгівлі між країнами-учасниками; співробітництво в проведенні економічної політики в галузі промисловості, сільського господарства, транспорту, фінансів, інвестицій, соціальної сфери.

У 2006 р. на зустрічі президентів країн ГУАМ було ще раз підтверджено прагнення сприяти підвищенню ефективності функціонування ГУАМ як інтеграційного угруповання; особливо проголошено, що головною метою організації є сприяння демократичним перебудовам у регіоні.

Формування локальних інтеграційних угруповань у межах СНД може мати протилежні наслідки. З одного боку, такі процеси потенційно небезпечні для цілісності СНД і самого її існування. З іншого боку, якщо буде доведена ефективність цих угруповань чи якогось із них, то вони можуть стати осередком зміцнення інтеграційного процесу у СНД у цілому.

Список літератури

- 1 Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / під кер. Т. М. Циганкової. Київ: КНЕУ, 2003.
- 2 Голивинська В. Україна на шляху інтеграції і Європейський Союз. *Вісник України Академії державного управління при Президентові України*. 2000. №3. С. 140.
- 3 Економіка зарубіжних країн / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, В. М. Осипова. Київ: ЦНЛ, 2007.
- 4 Климко Г. Н., Блешмудт П. П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями. *Фінанси України*. 2000. № 11. С. 42.
- 5 Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економічна інтеграція. Київ: Віпол, 1996.
- 6 Міжнародна економіка / за ред. Ю. Г. Козака, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогона. Київ: ЦНЛ, 2009.
- 7 Міжнародні економічні відносини. Система регулювання міжнародних економічних відносин / А. С. Філіпенко, І. В. Бурковський, В. С. Будкін та ін. Київ: Либідь, 1994.
- 8 Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко. Київ: ЦНЛ, 2009.
- 9 Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2003.
- 10 Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право. Київ: Либідь, 1995.
- 11 Осика С., П'ятницькій В. Світова організація торгівлі – відкриті двері на шляху інтеграції України у світовий економічний простір. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 1999. № 3. С. 84.
- 12 Посельський В. Європейський Союз. Інституційні основи європейської інтеграції. Київ: Смолоскип, 2002.
- 13 Хорошковський В. І. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: еволюція, теорія, практика. Київ: Інтеллект, 2002.
- 14 Циганкова Т. М., Гордеєва Т. Ф. Міжнародні організації: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ: КНЕУ, 2003.

О. М. Лук'янова

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Лук'янова О. М.

Редактор Буранова Н. В.

Підписано до друку 19.06.20 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк. арк. 3,5. Тираж 10. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.